

AALST HOUTKAAI- KORTE MOUTSTRAAT ARCHEOLOGIE NOTA

INTERGEMEENTELIJKE SAMENWERKING VOOR STREEKONTWIKKELING IN
ZUID-OOST-VLAANDEREN

GENTSESTEENWEG 1 B
9520 SINT-LIEVENS- HOUTEM
TEL 053 64 65 20

INFO@SO-LVA.BE
WWW.SO-LVA.BE

AALST HOUTKAAI – KORTE MOUTSTRAAT

ARCHEOLOGIENOTA – 2020H7

SILKE DE SMET, ARNE DE GRAEVE, BART CHERRETÉ

DOSSIERSAMENSTELLING

Silke De Smet, Arne De Graeve, Bart Cherretté

PROJECT

Aalst Houtkaai – Korte Moutstraat
(bureauonderzoek)
Projectcode: 2020H7
Projectnaam: 18-AAL-PC
SOLVA Archeologierapport nr. 201

OPDRACHTHOUDER

SOLVA
Projectteam: Archeologie
Gentsesteenweg 1B
9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM
Tel: 053/64 65 20
info@so-lva.be

BEWAARPLAATS ARCHEOLOGISCH ENSEMBLE

Erkend onroerend erfgoeddepot SOLVA archeologisch depot
p/a Industrielaan 25b
9320 EREMBODEGEM
Tel: 053/64 65 36
archeologie@so-lva.be

WETTELIJK DEPOTNUMMER

D/2020/12.857/12

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA.

INHOUDSTAFEL

1	SAMENVATTING.....	5
1.1	PLANMATIGE CONTEXT	5
1.2	WETTELIJK KADER	5
1.3	VRAAGSTELLING	5
1.4	ONDERZOEKSMETHODE.....	5
1.5	RESULTATEN	5
2	VERSLAG VAN RESULTATEN BUREAUONDERZOEK.....	7
2.1	BESCHRIJVEND GEDEELTE	7
2.1.1	AANLEIDING VOOR DE OPMAAK VAN DE ARCHEOLOGIENOTA	9
2.1.2	BESCHRIJVING VAN DE GEPLANDE WERKEN	9
2.1.3	DE ONDERZOEKSOPDRACHT	14
2.1.4	WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET VOORONDERZOEK.....	14
2.2	ASSESSMENTRAPPORT	16
2.2.1	METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA	16
2.2.2	CONSERVATIE-ASSESSMENT	16
2.2.3	DE LANDSCHAPPELIJKE LIGGING VAN HET ONDERZOEKSGBIED EN ZIJN OMGEVING	16
2.2.4	HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN HISTORISCH KADER	25
2.2.5	HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN ARCHEOLOGISCH KADER	36
2.2.6	EEN DATERING EN INTERPRETATIE VAN HET ONDERZOCHE GEBIED.....	36
3	BIBLIOGRAFIE.....	40
3.1	LITERATUUR.....	40
3.2	WEBSITES.....	41

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Topografische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: NGI; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	7
Figuur 2: Topografische kaart (detail) met aanduiding van het projectgebied (bron: NGI; digitaal aangemaakt op 3/8/2020).....	8
Figuur 3: Kadasterkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 4: Klip-plannen met aanduiding van de reeds bestaande nutsleidingen ter hoogte van het projectgebied (bron: klip.vlaanderen.be)	
Figuur 5: Grondplan met de ontworpen toestand (bron: Stad Aalst)	
Figuur 6: Plan van de fietsbrug tussen het Jagerspad en de Pierre Corneliskaai (bron: Stad Aalst)	
Figuur 7: Doornsedes van de aanlanding van de fietsbrug ter hoogte van de Houtkaai (bron: Stad Aalst)	
Figuur 8: Doorsnede van de funderingen van het liftgebouw ter hoogte van de Houtkaai (bron: Stad Aalst)	
Figuur 9: Bodemkaart (algemeen) met aanduiding	
Figuur 10: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 11: Tertiairgeologische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 12: Digitaal terreinmodel met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 13: Digitaal terreinmodel met aanduiding van het projectgebied en hoogteprofielen (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 14: Hoogteprofielen genomen ter hoogte van het projectgebied (bron: SOLVA)	
Figuur 15: Potentiële bodemerosiëkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 16: Bodemkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 17: Bodemassociatiekaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 18: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 19: Bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 20: Recente luchtfoto uit 2019 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 21: Kaart van Jacob van Deventer met aanduiding van locatie projectgebied (bron: kbr.be)	
Figuur 22: Kaart van Braun en Hoogenbergh met aanduiding locatie projectgebied (bron: bron: antiquemaps.com)	
Figuur 23: Kaart van Sanderus met aanduiding locatie projectgebied (bron: Geheugenvannederland.nl)	29
Figuur 24: Villaretkaat met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 25: Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 26: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 27: Kaart Vandermaelen met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 4/8/2020)	
Figuur 28: Poppkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 29: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 30: Luchtfoto uit 1990 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 31: CAI op GRB met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)	
Figuur 32: Klip-plannen met aanduiding van de nutsleidingen ter hoogte van het de Korte Moutstraat (bron: klip.vlaanderen.be & SOLVA)	
Figuur 33: Grondplan van de ontworpen toestand met aanduiding van de te onderzoeken zone (bron: Stad Aalst & SOLVA)	

LIJST VAN BIJLAGES

NUMMER BIJLAGE	ONDERWERP	AANMAAKSCHAAL	AANMAAKDATUM	BRONVERMELDING
BIJLAGE 1	Ontworpen toestand van het projectgebied	Niet gekend	Niet gekend	Stad Aalst
BIJLAGE 2	Dwarsprofielen van het projectgebied	verschillend	14/06/2018	Stad Aalst

1 SAMENVATTING

1.1 PLANMATIGE CONTEXT

Het stadsbestuur van Aalst wenst wegenis- en rioleringswerken werken uit te voeren ter hoogte van de Houtkaai en Korte Moutstraat in Aalst. Ter hoogte van de Korte Moutstraat zal eveneens de aanlanding van een fietsbrug aangelegd worden. Deze werken sluiten aan op het bureauonderzoek en proefsleuvenonderzoek die reeds in 2018-2019 gerealiseerd werden.¹ De voorliggende archeologienota is opgemaakt naar aanleiding van een wijziging van de toenmalige ontwerpplannen.

1.2 WETTELIJK KADER

De zone bevindt zich binnen een beschermde archeologische site of archeologische zone. Bovendien bedraagt de oppervlakte van het projectgebied meer dan 300 m² en de ingreep in de bodem meer dan 100 m².

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 3°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen** voor de wegeniswerken. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.²

1.3 VRAAGSTELLING

Het projectgebied bevindt zich **binnen een historische kern** en wordt dus gekenmerkt door een **hoge densiteit aan historische bebouwing**. De vraagstelling in dit geval richt zich vooral op de stedelijke historiek van het terrein, de gebruiksgeschiedenis en de impact van de geplande werken. Dit bureauonderzoek gaat na of verder archeologisch (voor)onderzoek nodig is op basis van de huidige gegevens.

Het doel is informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het omliggende stadsweefsel, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Er wordt nagegaan of verder archeologisch (voor)onderzoek nodig is op basis van de huidige gegevens.

1.4 ONDERZOEKSMETHODE

Het uitgevoerde vooronderzoek omvatte een **bureauonderzoek**. Daartoe is enerzijds landschappelijk, historisch en archeologisch bronnen- en online beschikbaar gegeoreferereerd kaartenmateriaal geconsulteerd en zijn eventuele (recente) verstoringen binnen het projectgebied geïnventariseerd, met het oog op het opstellen van een archeologisch verwachtingspatroon. Anderzijds is de impact van de werken op de ondergrond geëvalueerd. Deze impact werd afgewogen ten aanzien van het te veronderstellen verwachtingspatroon, op basis waarvan uiefteindelijk een gemotiveerd advies kan opgesteld worden.

1.5 RESULTATEN

Het stadsbestuur van Aalst wenst wegenis- en rioleringswerken werken uit te voeren ter hoogte van de Houtkaai en Korte Moutstraat in Aalst. Ter hoogte van de Korte Moutstraat zal eveneens de aanlanding van een fietsbrug aangelegd worden. Deze werken sluiten aan op het bureauonderzoek en

¹ De Smet, De Maeyer, Cherretté 2018.; De Maeyer, De Graeve 2019.

² Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 3.0 van 1 oktober 2018.

proefsleuvenonderzoek die reeds in 2018-2019 gerealiseerd werden.³ De voorliggende archeologienota is opgemaakt naar aanleiding van een wijziging van de toenmalige ontwerpplannen.

De zone bevindt zich binnen een beschermde archeologische site of archeologische zone. Bovendien bedraagt de oppervlakte van het projectgebied meer dan 300 m² en de ingreep in de bodem meer dan 100 m². Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 3°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen** voor de wegeniswerken. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.⁴

De bodemingreep voor het volledige projectgebied houdt enerzijds de **heraanleg** van de bestrating en riolering in. De nieuwe wegenis (blauwe zone) zal op een plateau, dus verhoogd, aangelegd worden. Daarnaast zullen ook verschillende funderingselementen van de fietsbrug voor lokale bodemingrepen zorgen ter hoogte van de Houtkaai. Het merendeel van de geplande werken valt binnen het gabarit van de bestaande verstoring, en de nieuwe wegenis wordt in verhoging aangelegd. De voornaamste nieuwe verstoring zal plaatsvinden aan de noordwestelijke zijde van de Korte Moutstraat, waar zich momenteel nog geen nutsleidingen bevinden en waar een nieuwe DWA- leiding gepland is.

Op historisch vlak neemt het werkingsgebied een interessante plaats in. Het is gelegen binnen de historische kern van Aalst. Bovendien bevindt het projectgebied zich aan de laatmiddeleeuwse stadsomwalling en/of latere bastionnering, zoals de historische kaarten tot de 17e eeuw aantonen. Ter hoogte van de Korte Moutstraat stelt zich de mogelijkheid een deel van de oude stadsomwalling aan te snijden, indien deze bewaard zou zijn. Het potentieel situeert zich voornamelijk aan de noordwestelijke zijde van de Korte Moutstraat, waar zich momenteel geen nutsleidingen bevinden, maar waar wel een nieuwe DWA-leiding gepland wordt.

Op basis van de bureaustudie kan gesteld worden dat het projectgebied een zeker archeologisch potentieel heeft gelet op de ligging nabij de historische kern van de Aalst en de situering vlak boven en langs de middeleeuwse stadsomwalling en gracht. Dit **potentieel** situeert zich vooral ter hoogte van de **Korte Moutstraat**, de mogelijkheid bestaat een deel van de de laat- en postmiddeleeuwse omwalling (wal/weermuur) aan te snijden.

In een voorgaand proefsleuvenonderzoek door SOLVA ter hoogte van de Houtkaai werden aan de zuidzijde van het plein de resten van de recentste fase van de gracht van de stadsomwalling gevonden. De wal en eventuele weermuur zijn niet aangetroffen. Het toenmalige onderzoek situeert deze onder de gebouwen ten zuidoosten van het plein (zone Korte Moutstraat). Hier stelt zich dus de mogelijkheid om deze wal/weermuur in de ondergrond nog aan te snijden, wat mogelijkheden biedt om de laat- of postmiddeleeuwse omwalling op deze plaats in kaart te brengen en te dateren, zoals ook kon worden bekomen bij eerdere opgravingen aan het Vredeplein en het Keizersplein (linkeroever).

Deze vraagstelling is voor de geschiedenis en begrip van de stadsontwikkeling van middeleeuws Aalst bijzonder relevant, omdat onze (archeologische) kennis over dit middeleeuws stadsdeel momenteel zeer gering is. Op een lokaal niveau kan de eventuele archeologische informatie dus een bijdrage leveren aan de geschiedenis van Aalst.

Het is duidelijk dat de zone aan de zuidwestelijke kant van de Korte Moutstraat het meest archeologisch potentieel biedt. In deze zone kunnen relevante onderzoeksvragen gesteld en mogelijkerwijze ook nog beantwoord worden. Verder archeologisch onderzoek is dan ook aangewezen, in de vorm van **vergbegeleiding**. De concrete maatregelen worden verder besproken in het programma van maatregelen.

³ <https://www.so-lva.be/aalst-pierre-corneliskaai-0>

⁴ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 3.0 van 1 oktober 2018.

2 VERSLAG VAN RESULTATEN BUREAUONDERZOEK

2.1 BESCHRIJVEND GEDEELTE

Projectcode: 2020H7

Sitecode: 18-AAL-PC

Wettelijk depotnummer: D/2020/12.857/12

Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog: SOLVA OE/ERK/Archeoloog/2015/00038

Locatie:

Oost-Vlaanderen, Aalst, Houtkaai en Korte Moutstraat (figuur 1 en 2)

Bounding box:

punt 1: x= 127022.78035517568, y= 181364.61441690187,

punt 2: x= 127159.92944268377, y= 181440.21504095857

Kadastrale gegevens:

Aalst afdeling 1, sectie A, openbare weg; afdeling 3, sectie B, openbare weg (figuur 3)

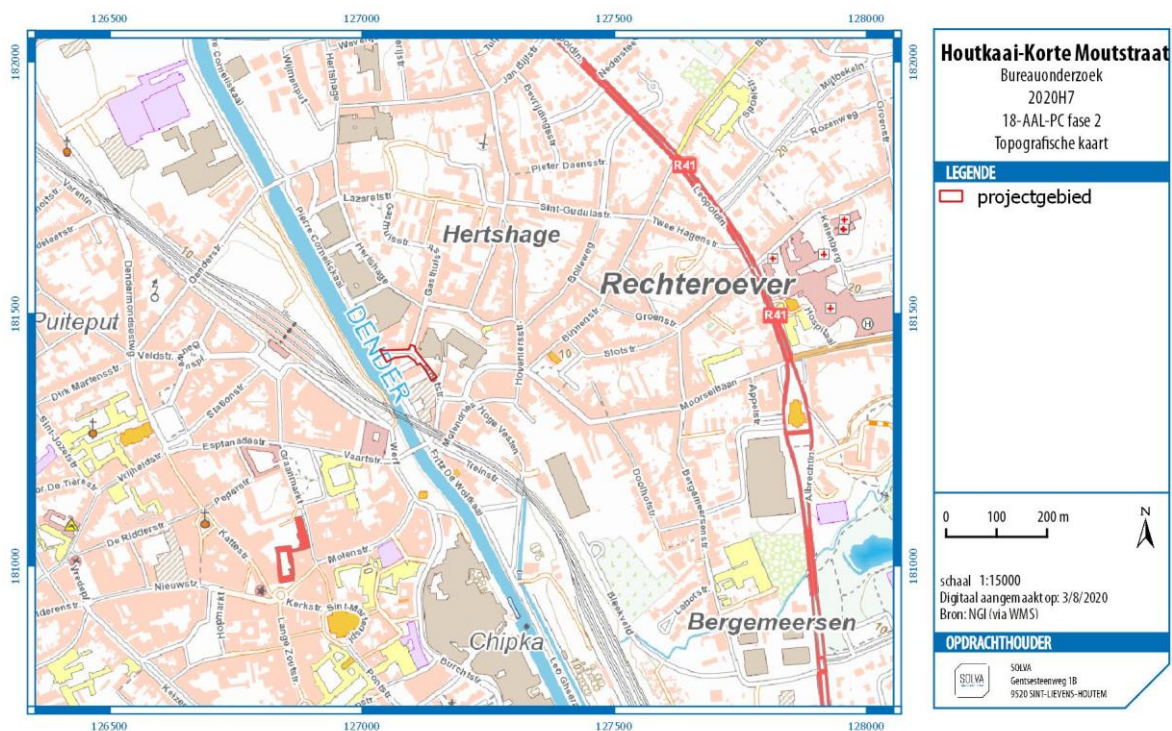
Topografische kaart: zie figuur 1 en 2

Betrokken actoren en specialisten:

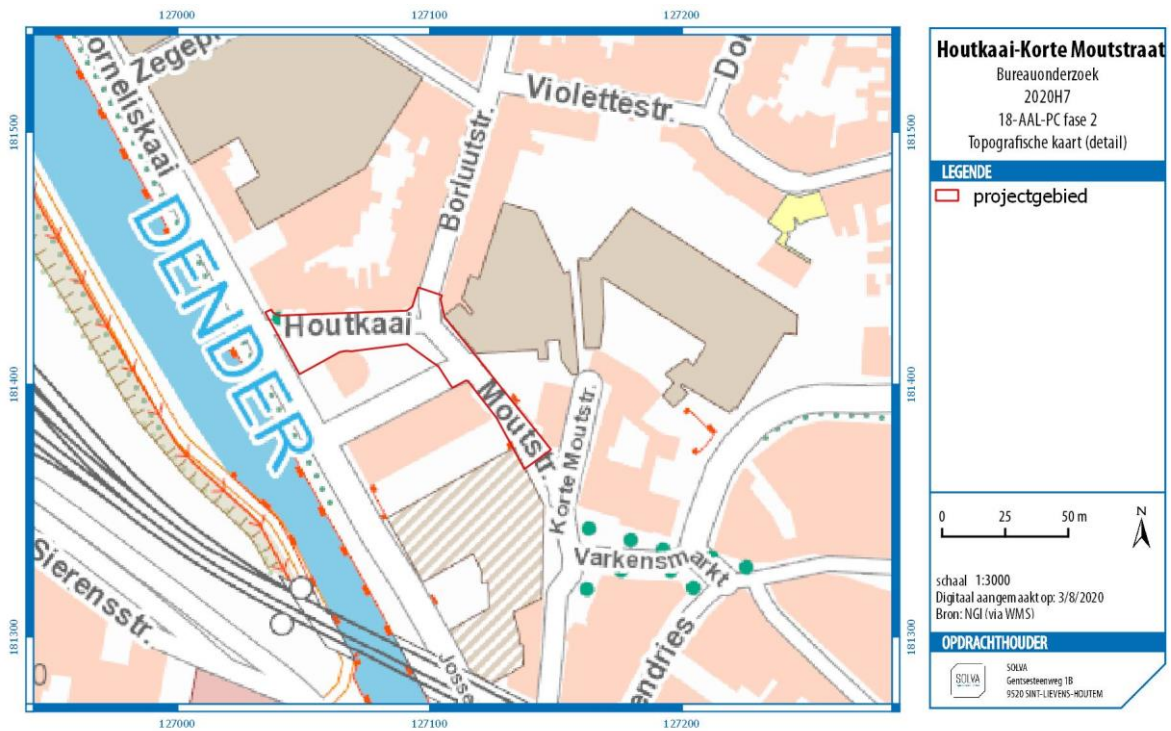
- Erkend archeoloog: Arne De Graeve, Silke De Smet
- Tekst: Silke De Smet
- Kaartmateriaal: Silke De Smet
- Redactie: Arne De Graeve en Bart Cherretté

Wetenschappelijke advisering:

Niet van toepassing

Figuur 1: Topografische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: NGI; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

Figuur 2: Topografische kaart (detail) met aanduiding van het projectgebied (bron: NGI; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

Figuur 3: Kadasterkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

2.1.1 AANLEIDING VOOR DE OPMAAK VAN DE ARCHEOLOGIENOTA

De zone bevindt zich binnen een beschermde archeologische site of archeologische zone. Bovendien bedraagt de oppervlakte van het projectgebied meer dan 300 m² en de ingreep in de bodem meer dan 100 m².

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 3°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **omgevingsvergunning** voor **stedenbouwkundige handelingen** voor de wegeniswerken. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.⁵

2.1.2 BESCHRIJVING VAN DE GEPLANDE WERKEN

2.1.2.1 DE BESTAANDE TOESTAND

Het projectgebied is gesitueerd ten oosten van de Dender en bestaat vandaag de dag voornamelijk uit geasfalteerde wegen. Het betreffende terrein bevindt zich op de Houtkaai ten noorden van het huidige D-vormige gebouw voor de Dienst voor Onthaalouders en een aansluitende speelzone, en loopt door richting het zuidoosten naar de Korte Moutstraat. Al de wegen in het projectgebied zijn verhard en reeds voorzien van riolering. Op de Houtkaai wordt de rijweg begrenst door een voetpad enerzijds en een aantal parkeerplaatsen en omheining met haag van de Dienst voor Onthaalouders anderzijds. De Korte Moutstraat wordt aan beide zijden begrenst door een voetpad. Het projectgebied bevindt zich in een bebouwde zone.

Het KLIP-plan van dit deel van het projectgebied toont een groot aantal huidige verstoringen in de bodem (zie Figuur 4). Ter hoogte van de Houtkaai zijn nutleidingen te zien over het grootste deel van de rijweg. Ter

Figuur 4: Klip-plannen met aanduiding van de reeds bestaande nutsleidingen ter hoogte van het projectgebied (bron: klip.vlaanderen.be)

⁵ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 2.0 van 1 januari 2017.

hoogte van de Korte Moutstraat bevinden de verstoringen zich voornamelijk aan de zuidoostelijke zijde van de weg.

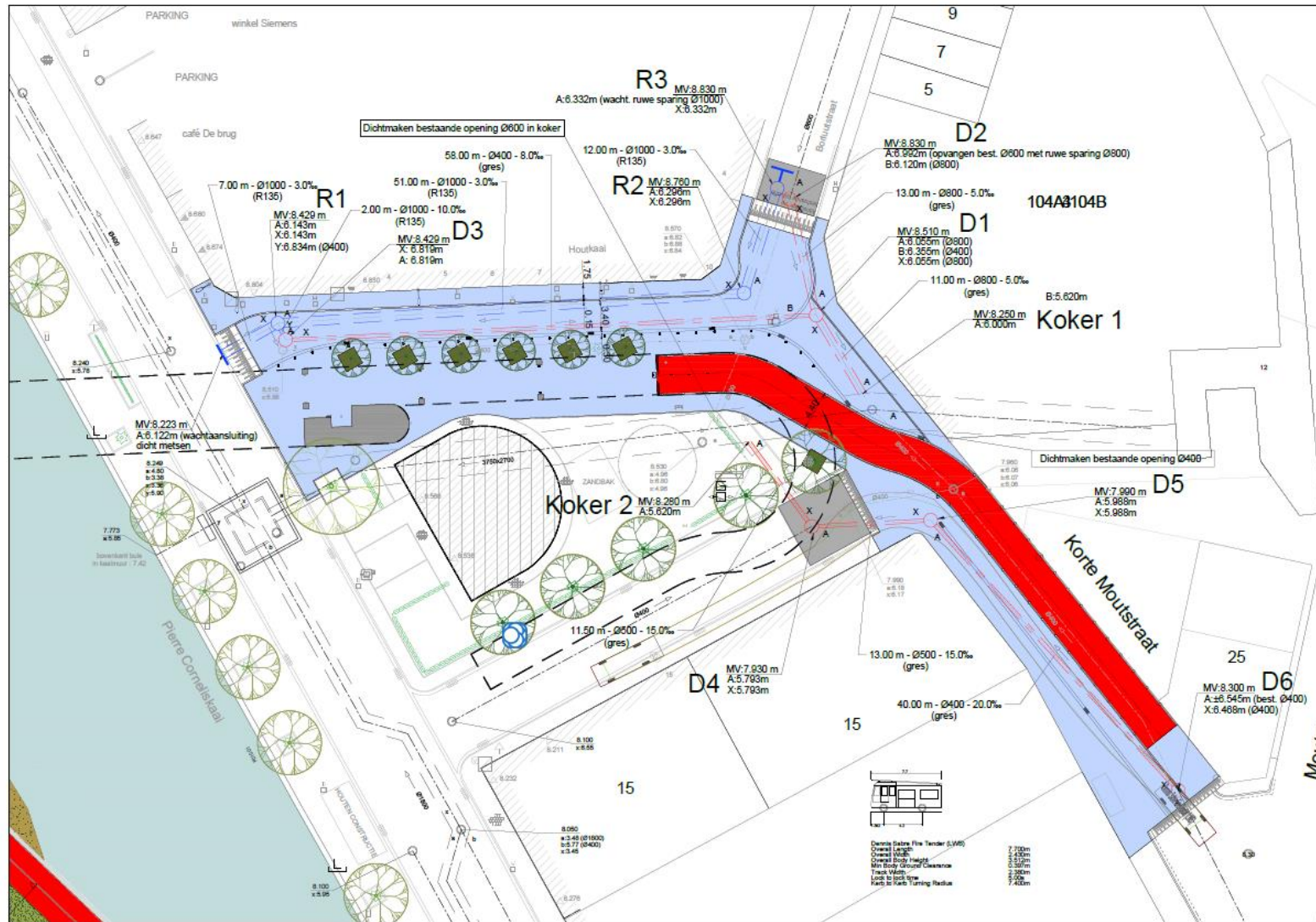
2.1.2.2 DE ONTWORPEN TOESTAND

De werken aan de Houtkaai en Korte Moutstraat betreffen wegenis- en rioleringswerken, en de aanleg van de aanlanding voor de fietsbrug.

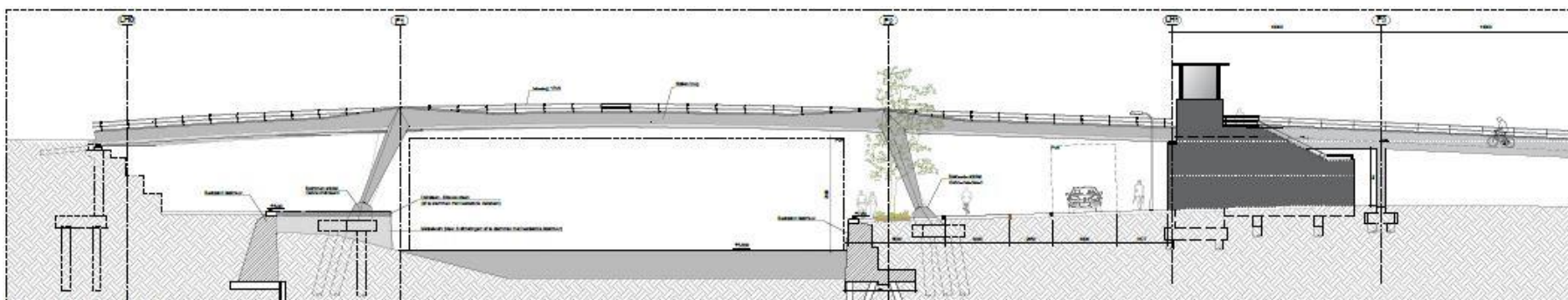
Ter hoogte van de **Houtkaai** zal een **DWA** (dia 400mm, 58m lang en dia 800mm, 24m lang) worden aangelegd die zal aansluiten op de bestaande collector onder het pleintje. De **RWA-riolering** (dia 1000mm, 63m lang) ter hoogte van de Houtkaai wordt reeds aangelegd en zal aansluiten op de nieuwe RWA-collector op de Pierre Corneliskaai. Ter hoogte van de **Korte Moutstraat** en een deel van de Houtkaai wordt een tweede **DWA-riolering** aangelegd (dia 400mm, 40m lang en dia 500mm, 24,5m lang). De wegenis wordt hierbij vernieuwd, waarbij de gehele blauwe zone (zie bijlage 1 en figuur 5) wordt verhoogd. Ter hoogte van de grijze vlakken wordt de kws-verharding vernieuwd.

Daarnaast zal ook een **fietsbrug** aangelegd worden over de Dender, vanop de Houtkaai naar het Jagerspad (Figuur 7-8). De inrichting van de ondersteuningselementen van de brug, bestaande uit twee platforms ondersteund met vier pijlers, één aan weerszijden van de Dender, en een kaaimuur werden reeds in een voorgaand dossier aangevraagd. Het plangebied besproken in deze archeologienota houdt de aanlanding van de brug in. Op de Houtkaai zal een gebouw geïnstalleerd worden onder de brug met een lift en trap. De funderingen van deze structuur zullen tot 2,1m diep gaan over een vlak van 3,88m x 3,71m met daarnaast nog twee funderingsbalken (0,6m x 5,66m) op 1,3m diepte. Bijkomend zullen vijf pijlers de aanlanding van de brug ondersteunen. Elke pijler vereist een fundering (1,7m x 1,7m x 1,7m) tot ca. 1,2m diepte. Ten slotte komt er een laatste ondersteuningselement waarvan de fundering (2,2m x 4,86m) ook tot op 1,2m diepte zal aangelegd worden. In tegenstelling tot de plannen voorgesteld in de archeologienota 'Pierre Corneliskaai', zal het fietspad na afdaling van de fietsbrug niet omdraaien richting het westen, maar zal nu doorlopen naar de Korte Moutstraat (rode zone).

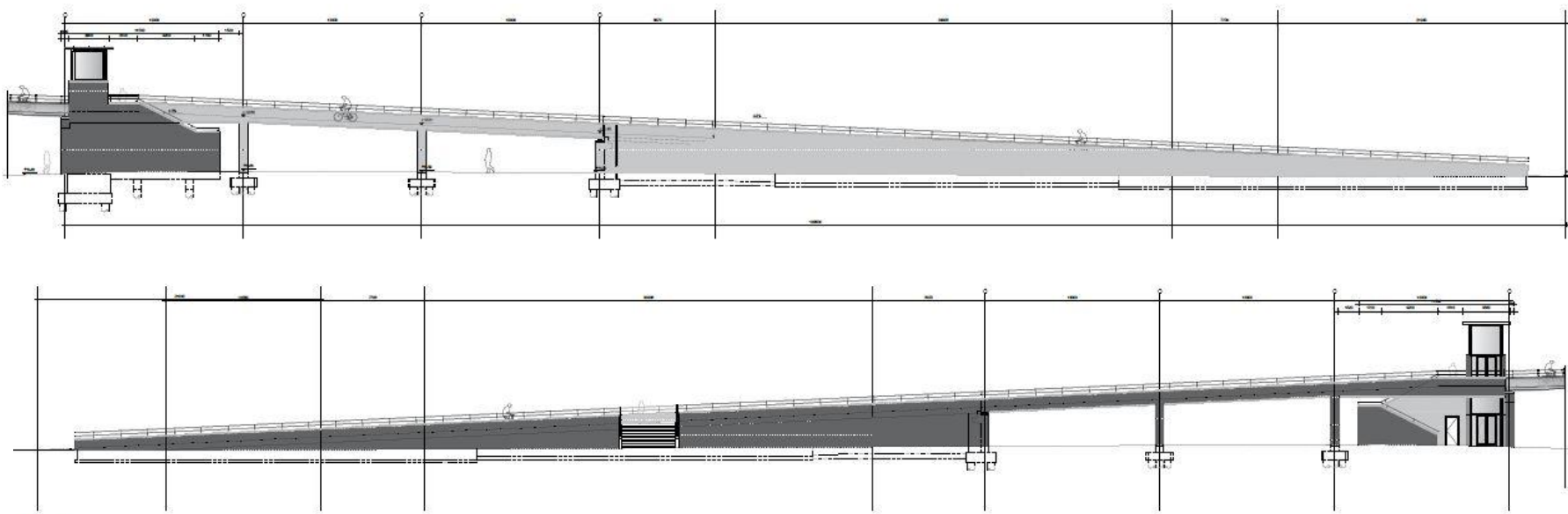
Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de geplande werken slechts in beperkte mate en op lokaal niveau verdiepingen in de bodem zullen veroorzaken die buiten het gabarit van de huidige verstoring vallen. Het merendeel van de geplande werken valt binnen het gabarit van de bestaande verstoring, en de nieuwe wegenis wordt in verhoging aangelegd. De voornaamste nieuwe verstoring zal plaatsvinden aan de noordwestelijke zijde van de Korte Moutstraat, waar zich momenteel nog geen nutsleidingen bevinden en waar een nieuwe DWA- leiding gepland is.

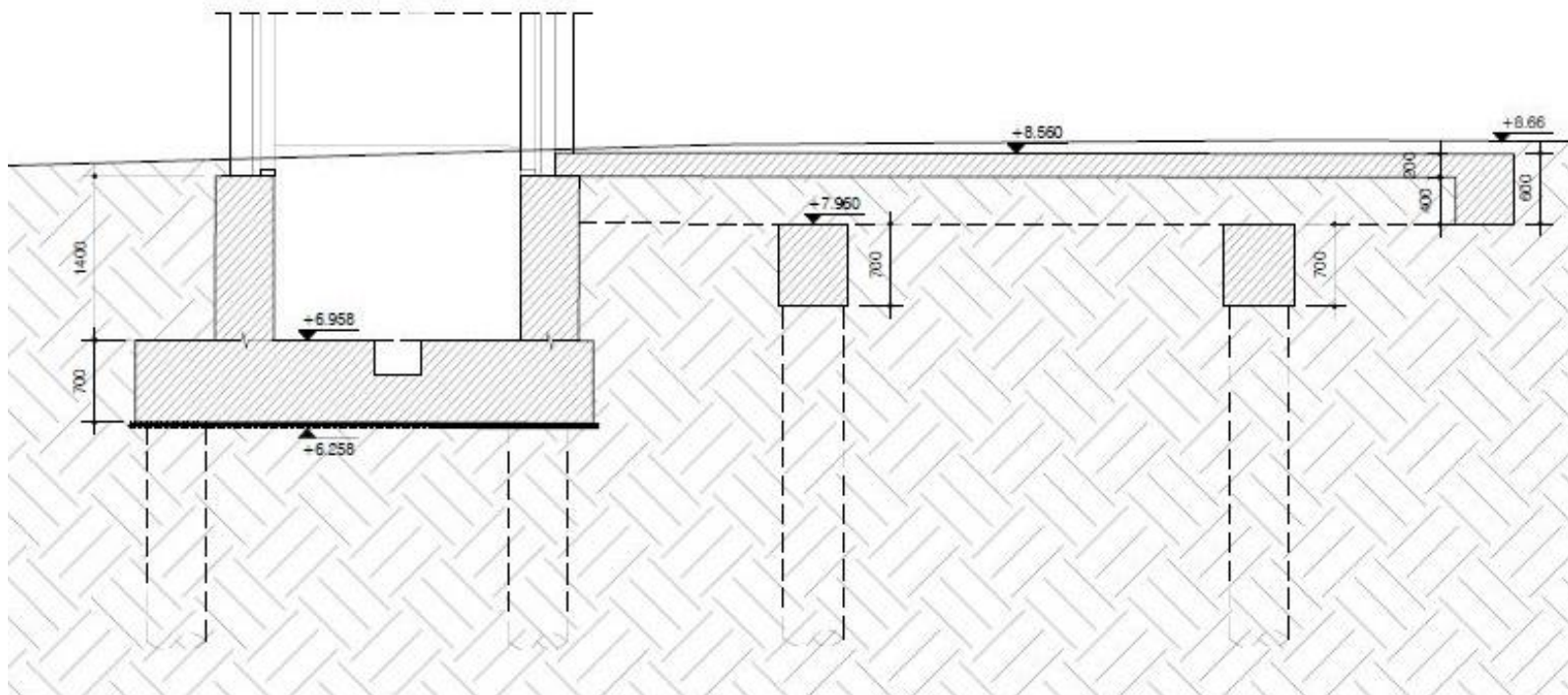
Figuur 5: Grondplan met de ontworpen toestand (bron: Stad Aalst)

Figuur 6: Plan van de fietsbrug tussen het Jagerspad en de Pierre Corneliskaai (bron: Stad Aalst)

Figuur 7: Doorseden van de aanlanding van de fietsbrug ter hoogte van de Houtkaai (bron: Stad Aalst)

Figuur 8: Doorsnede van de funderingen van het liftgebouw ter hoogte van de Houtkaai (bron: Stad Aalst)

2.1.3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

2.1.3.1 VRAAGSTELLING

Het bureauonderzoek ten behoeve van de vergunningsaanvraag voor de wegeniswerken heeft tot doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het landschap, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek van het terrein?
- Welke gebruiksevolutie kende het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau?
- Wat is de aard en waardering van het kennispotentieel?
- Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?

2.1.3.2 DE RANDVOORWAARDEN

Niet van toepassing.

2.1.4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET VOORONDERZOEK

2.1.4.1 MOTIVERING VAN DE ONDERZOEKSSTRATEGIE, -METHODEN EN -TECHNIEKEN

STRATEGIE

In deze nota wordt een **bureauonderzoek** uitgevoerd **voor een zone die gekenmerkt wordt door een hoge dichtheid aan bebouwing in het verleden**. Dit type onderzoek heeft als bijkomend doel de gebruiksgeschiedenis en de relatie tot het omliggende stadsweefsel te kennen. Daarvoor wordt bijzondere aandacht besteed aan het onderzoek van archieven en eventueel eerder uitgevoerd onderzoek naar de historische evolutie van deze stadszone.

Dit bureauonderzoek moet uiteindelijk leiden tot een gemotiveerd advies of, en welke, maatregelen van verder vooronderzoek (met of zonder ingreep in de bodem) op het projectgebied noodzakelijk zijn.

METHODEN EN TECHNIEKEN

Met het oog op een gemotiveerd advies is enerzijds landschappelijk, historisch en archeologisch bronnen- en online beschikbare georeferentie kaartenmateriaal geconsulteerd en zijn eventuele (recente) verstoringen binnen het projectgebied geïnventariseerd, met het oog op het opstellen van een archeologisch verwachtingspatroon. Anderzijds is de impact van de werken op de ondergrond geëvalueerd. Deze impact werd afgewogen ten aanzien van het te veronderstellen verwachtingspatroon, op basis waarvan uiteindelijk een gemotiveerd advies kan opgesteld worden.

2.1.4.2 ORGANISATIE VAN HET BUREAUONDERZOEK

Alle hieronder vernoemde bronnen zijn geconsulteerd door de assistent archeoloog Silke De Smet. Opmaak van de figuren en de georeferentie geschiedde door Silke De Smet. Inhoudelijke afwegingen en keuzes zijn in overleg geschied tussen Silke De Smet, Arne De Graeve en Bart Cherretté.

2.1.4.3 ASPECTEN WAARVOOR HET ADVIES VAN SPECIALISTEN WERD INGEROEPEN

Niet van toepassing.

2.1.4.4 ASPECTEN WAARVOOR ALGEMENE WETENSCHAPPELIJKE ADVISERING WERD INGEROEPEN

Niet van toepassing.

2.1.4.5 MOTIVERING VAN DE GESELECTEERDE BRONNEN

Tijdens het bureauonderzoek is een analyse gemaakt van de **bodemsoorten**. Daarnaast werd onderzocht waar mogelijk afgedekte bodems en/of resten uit de prehistorie of jongere periodes kunnen verwacht worden. De aardkundige gegevens zijn online opgezocht via de Bodemverkenner (www.dov.vlaanderen.be) en de Geopunt-kaart (www.geopunt.be), de kaarten zelf zijn geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van deze kaarten is de Databank Ondergrond Vlaanderen.

Het belangrijkste beschikbare **historisch kaartmateriaal** is vooral geraadpleegd om de grondgebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Deze informatie uit het historische kaartmateriaal kan een impact hebben op de kwaliteit van het eventueel oudere bodemarchief. Het historisch kaartmateriaal is gegeoreferereerd geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van het kaartenmateriaal is het Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen.

Voor het archeologisch kader is de Centrale Archeologische Inventaris (**CAI**) geraadpleegd, alsook de beschikbare literaire bronnen.

De **ontwerpplannen** zijn door Stad Aalst ter beschikking gesteld.

Alle gegevens werden hierna samengebundeld in voorliggende archeologienota.

2.2 ASSESMENTRAPPORT

2.2.1 METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA

Het assessmentrapport omvat alle informatie afkomstig uit het **bureauonderzoek**: dit zijn alle relevante gegevens die over het projectgebied verzameld kunnen worden uit toegankelijke literatuur en kaartmateriaal en bijdragen tot het gefundeerd inschatten van het archeologisch potentieel van het plangebied. Om dit laatste te bereiken worden de verzamelde gegevens met elkaar vergeleken, geconfronteerd en samengelegd. Vanuit deze assessment van het plangebied moet een goede motivering mogelijk zijn over de noodzaak en het nut van al dan niet verder te nemen maatregelen.

Een waardevol assessment van het archeologisch potentieel van een projectgebied op basis van een bureauonderzoek is enkel mogelijk indien de bronnen voldoende en afdoende relevante gegevens opleveren om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Bij afwezigheid of onvoldoende data zijn bijkomende maatregelen nodig om tot een correcte inschatting voor het projectgebied te komen.

2.2.2 CONSERVATIE-ASSESSMENT

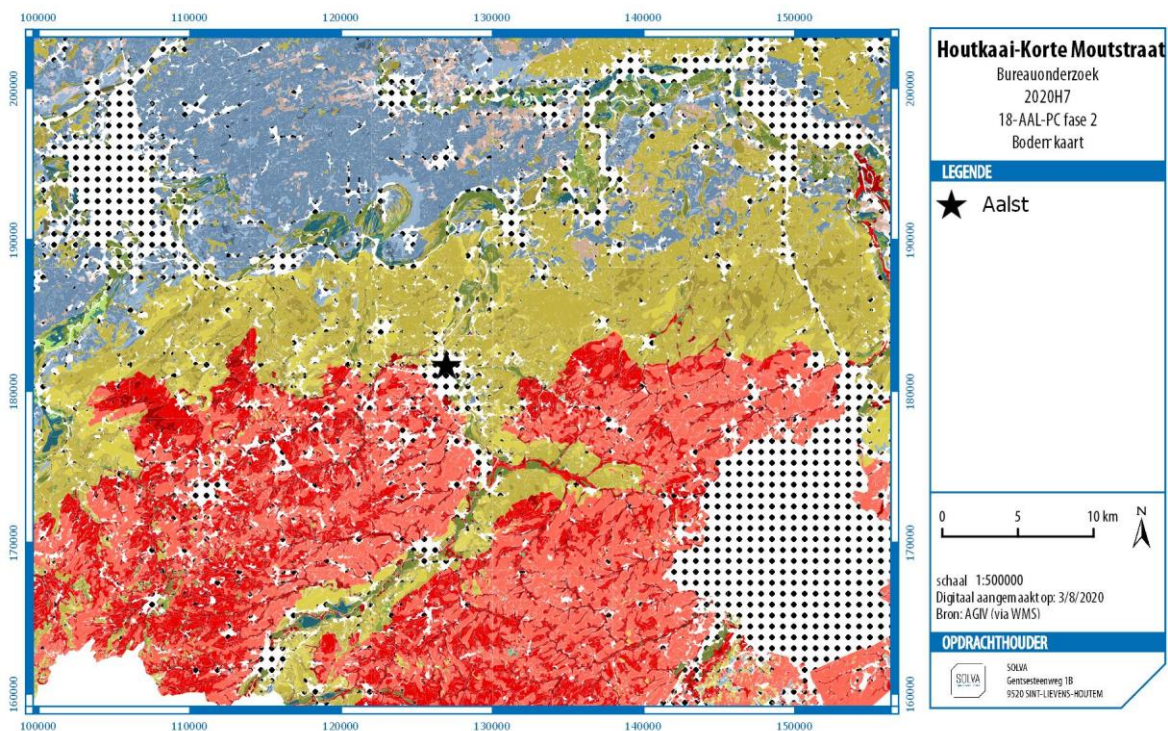
Alle gegenereerde data die in het kader van deze archeologienota tot stand komen, worden door **SOLVA** digitaal bewaard op een centrale server die dagelijks “in-huis” wordt geback-up’t en off-site wordt gekopieerd. Alle gegenereerde data en rapporten zijn geïntegreerd in de **SOLVA**-Archeologiedatabank raadpleegbaar. Een conservatie-assessment voor vondsten of stalen is bij dit bureauonderzoek niet van toepassing.

2.2.3 DE LANDSCHAPPELIJKE LIGGING VAN HET ONDERZOEKSGBIED EN ZJN OMGEVING

2.2.3.1 ALGEMENE LANDSCHAPPELIJKE EN GEOGRAFISCHE SITUERING

Aalst is gesitueerd in het oosten van de provincie Oost-Vlaanderen, in de Dendervallei. De historische binnenstad is grotendeels te situeren op de linkeroever van de Dender. Dit gebied behoort tot de ecoregio van de Midden-Vlaamse overgangsgebieden, meer bepaald het Midden-Vlaams glooiend zandleemdistrict. De overgang van dit zandleemdistrict naar het Zuid-Vlaamse lemig heuveldistrict situeert zich ter hoogte van Aalst.⁶

⁶ In't Ven en De Clercq, 2005, pp. 21-23

Figuur 9: Bodemkaart (algemeen) met aanduiding van Aalst (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

Het projectgebied situeert zich in het noorden van Aalst, ten oosten langs de Dender. Het projectgebied valt volgens het gewestplan deels in woongebied en deels in gebieden voor ambachtelijke bedrijven en de gebieden voor kleine en middelgrote ondernemingen.

2.2.3.2 AARDKUNDIGE EN HYDROGRAFISCHE SITUERING

ALGEMENE GEOLOGISCHE EN GEOMORFOLOGISCHE SCHETS VAN DE REGIO⁷

De Dendervallei waarbinnen het projectgebied is gesitueerd, is gelegen in het zogenaamde **Midden-Vlaams glooiend zandleemdistrict**. Het district bestaat uit een weinig tot matig geaccidenteerd Tertiair glooiend landschap waarop voornamelijk zandlemige eolische gronden werden afgezet. Het district bevindt zich in Midden-Vlaanderen.

Het district vormt in feite een overgangszone tussen het 'Pleistoceen riviervalleiendistrict' (Vlaamse vallei) in het noorden en het 'Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict' in het zuiden. In principe zijn dergelijke gebieden soort- en gradiëntrijk, waarbij naast de typische ecosystemen van zandige en lemige gebieden ook allerlei soorten voorkomen die aan gradiënten gebonden zijn. Het is een bijna open kouterlandschap met nat bos en weiden in de depressies. In principe zou het ecodistrict nog verder in drie subgebieden onderverdeeld kunnen worden: een vlak nat zandleemgebied vooral in het noordelijke deel van het district, een droog zandleemgebied voornamelijk in het centrale gedeelte en een golvend zandleemgebied met sterke invloed van de Tertiaire ondergrond vooral in het zuidelijk deel. Deze subgebieden duiden nog maar eens op het feit dat het district eerder als een overgangsg gebied te beschouwen is.

Tertiair

Tijdens het Tertiair werden mariene zand- en kleilagen afgezet, achtereenvolgens de Formatie van Kortrijk, Formatie van Tielt, Formatie van Gent, Formatie van Lede en Formatie van Maldegem. Na daling van de zeespiegel werden deze sedimenten in het Pleistoceen (Quartaire) door erosie aangetast, en dan voornamelijk de zandige formaties. De kleiige lagen boden meer weerstand aan de erosie en vormden de

⁷ We baseren ons voor deze beschrijving op de definitie en karakterisering van de ecodistricten in Vlaanderen. In het concept 'ecodistrict' worden diverse geologische, geomorfologische, bodemkundige, hydrografische en historisch-geografische aspecten, die ook een determinerende invloed hebben gehad op het menselijk handelen in het verleden, in relatie tot elkaar besproken: Sevenant et al. 2002.

heuveltoppen van het Tertiair reliëf. Het resultaat is een vrij sterk golvend en versneden tertiair oppervlak met een lichte daling naar het noorden toe.

Het Tertiaire substraat bestaat in het oostelijke deel overwegend uit klei (leden uit de Formatie van Maldegem), terwijl het westelijke deel meer zandig is, met plaatselijk (kleiige) heuveltoppen. Dit weerspiegelt zich sterk in het huidige landschap (reliëf, waterhuishouding). Tijdens het Weichselglaciaal werd het Tertiaire landschap grotendeels afgedekt met een Quartaire voornamelijk niveo-eolische dekmantel. Dit pakket bezit een dikte van 0 tot 10m. De variatie in dikte wordt verklaard door topografie en de overheersende westenwind-richting tijdens de afzettingen. Het eolisch materiaal is het dikst in de depressies en op zwakke, naar het oosten gerichte hellingen (5 tot 10m). Op de ruggen bedraagt het nog 1 à 2 m, terwijl het op de heuveltoppen dikwijls ontbreekt.

Quartair

De Quartaire afzettingen werden in verschillende perioden tijdens het Weichselglaciaal afgezet. Het materiaal, dat tijdens de eerste twee fasen sedimenteerde, werd in de nabijheid van de Tertiaire verhevenheden vaak weggeërodeerd. In het begin van de derde fase werd ten gevolge van afspoeling en afglijding vaak Tertiair, vooral zandig materiaal, verplaatst en vermengd met de niveo-eolische sedimenten. Dit verspoelde materiaal komt voor in de ondergrond van de meeste zandleemprofielen en is van groot belang voor de bodemgesteldheid, inclusief de waterhuishouding van de gronden. Op het einde van het Tardiglaciaal werden langs de Dender (Wieze-Denderbelle) duinruggen afgezet door verwaaiing van lokale voornamelijk licht zandleem sedimenten. Tijdens het Holoceen werd alluvium in de valleien afgezet en in recente tijden traden nieuwe verstuiwingen en afzettingen op ten gevolge van ontbossingen.

Geomorfologie

Hoewel de Quartaire afzettingen een verzachting van het Tertiaire landschap teweegbrachten, is het reliëf in hoofdzaak als een erosiereliëf te beschouwen. Het reliëf wordt in dit zandlemig gebied nog beïnvloed door het onderliggende Tertiaire substraat. Vooral in het zuidelijke deel (aansluitend op het 'Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict') is deze invloed nog vrij duidelijk aanwezig. Het Tertiair geaccidenteerd landschap in het noordelijk gedeelte is vrijwel geheel genivelleerd door de Quartaire niveo-eolische dekmantel die tijdens het Weichselglaciaal werd afgezet.

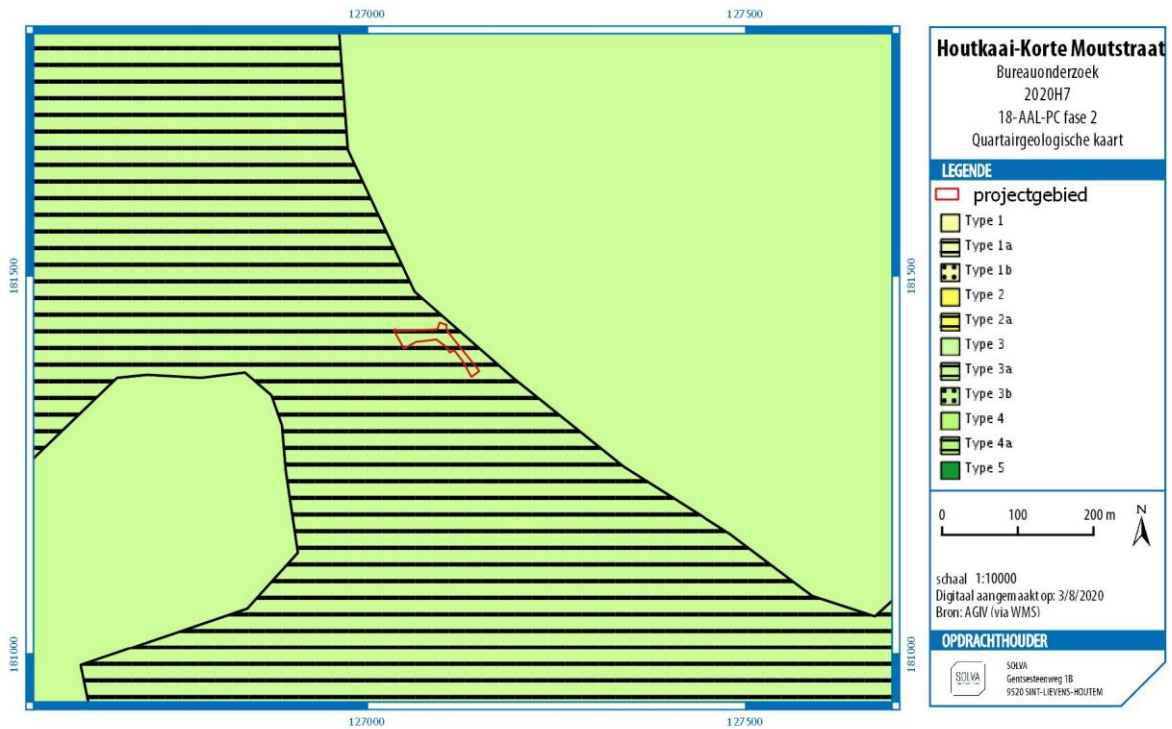
Bodem

De Pleistocene sedimenten zijn de voornaamste bodemvormende bestanddelen in het district. Het zandige lössleem, dat in dit gebied afgezet werd tijdens de laatste ijstijd, wordt op een lager reliëfniveau aangetroffen dan de zuivere lössafzettingen (afgezet in de zuidelijk gelegen districten). Het bezit soms een sterk variërende textuur indien het tijdens zijn afzetting vermengd werd met verspoeld Tertiair zand. Niet tot zwak gleyige bodems met een textuur B-horizont (grijsbruine podsolachtige bodems) bevinden zich eerder in het zuiden van het district. Deze bodems werden gevormd onder een gemengd loofbos en zijn typisch voor zandleem- en leemgebieden. Doorgaans vertonen deze gronden een normale waterhuishouding. Elders overwegen gronden met een sterk gevlekte of verbrokkelde textuur B-horizont. Het betreft gedegradeerde grijsbruine podsolachtige bodems, die onder andere ontstaan zijn door het in cultuur brengen van gronden (en dus het rooien van de natuurlijke bosvegetatie). De zandleemgronden zijn niet tot matig gleyige gronden. Op de Tertiaire opduikingen komen niet tot sterk gleyige gronden voor met een niet bepaalde profielontwikkeling. De beekvalleien worden gevormd door hydromorfe alluviale gronden.

De textuur van de meeste zandleemgronden wordt lichter (zandiger) naarmate ze dieper liggen of gaan over tot verspoeld, kleiig, Tertiair materiaal. In het zandleemgebied, waar het Quartaire dek vaak op matige diepte op een zandig-lemig complex rust, hebben vele gronden een gebrekkige waterhuishouding, te wijten aan de langzame oppervlakkige drainering en aan een tijdelijk opgehouden watertafel. Deze watertafel wordt plaatselijk gevormd op een weinig doorlatende (Tertiaire) laag (indien deze op minder dan 2-3 m diepte voorkomt). Op andere heuvels (bijvoorbeeld de heuvel ter hoogte van Lede), waar een sterk doorlatende Tertiaire ondergrond voorkomt (Tertiair zand), liggen goed ontwaterde gronden.

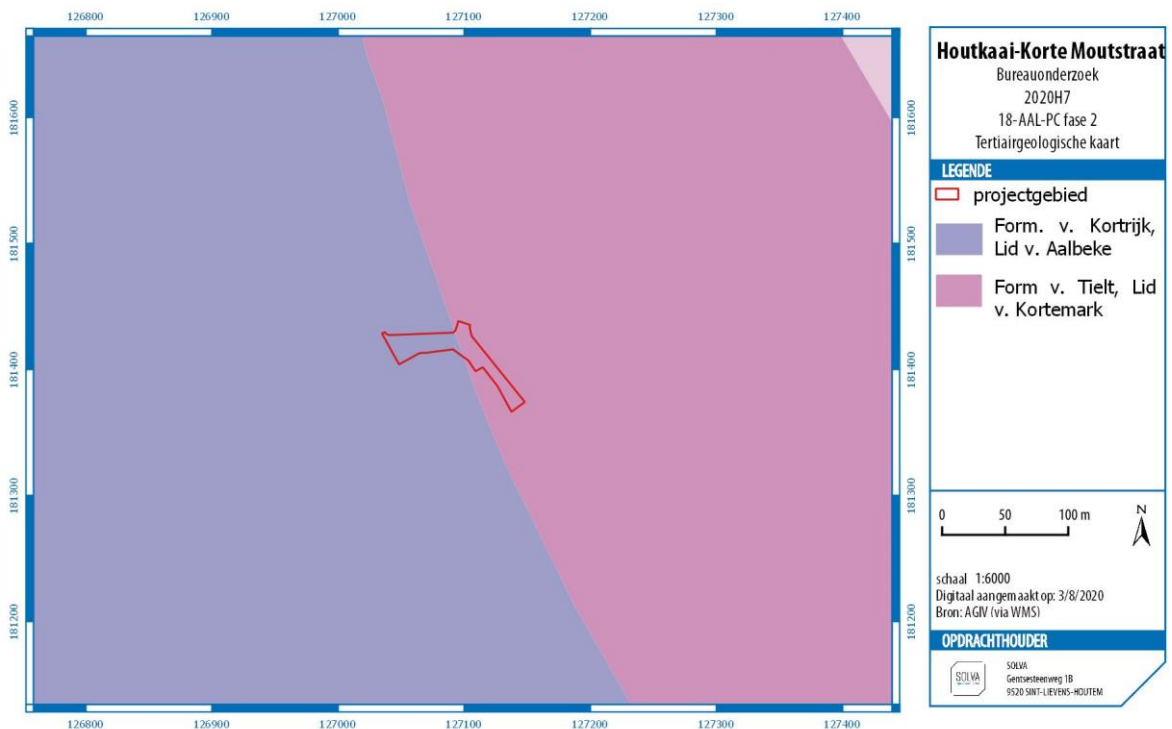
HET PROJECTGEBIED

De **Quartairgeologische profieltypekaart** karakteriseert het projectgebied als **Holocene en/of Tardiglaciale afzettingen boven de Pleistocene sequentie** (type 3a; zie Figuur 10).

Figuur 10: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

Op de **Tertiairgeologische profieltypekaart** is te zien dat het projectgebied deels gelegen is op de Formatie van Kortrijk, meer bepaald het Lid van Aalbeke, en in het noordoosten ook op de Formatie van Tielt, meer bepaald op het Lid van Kortemark (zie Figuur 11).

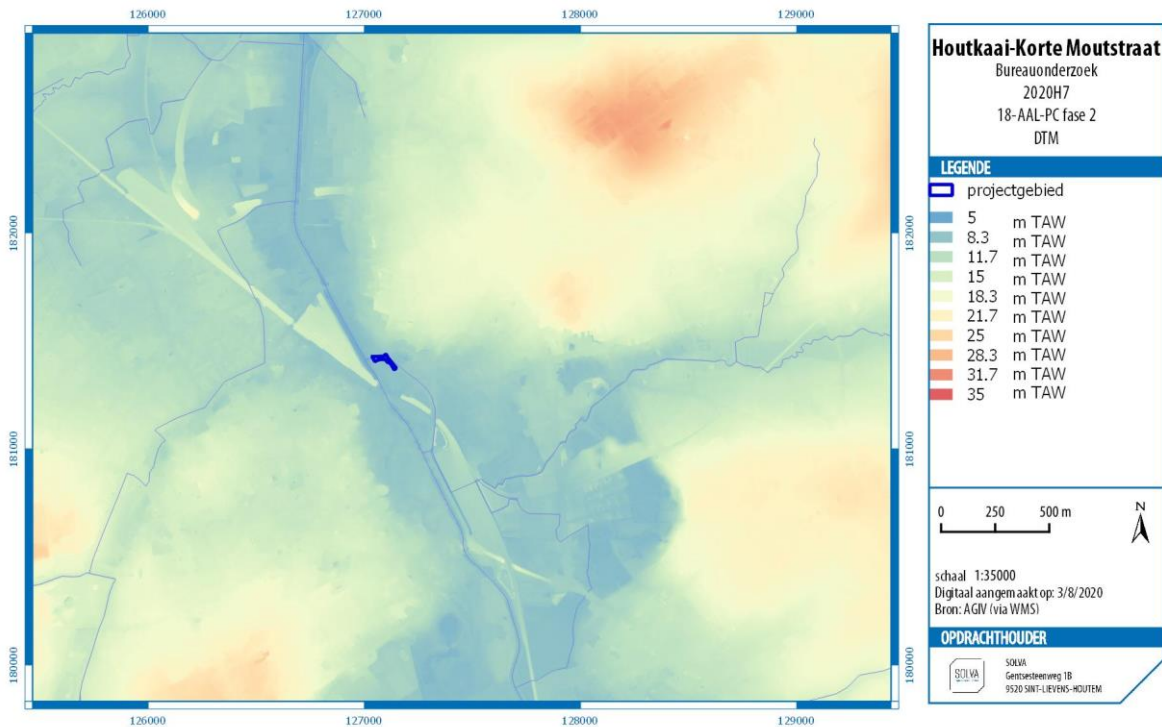

Figuur 11: Tertiairgeologische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

Voor het gebied is **geen geomorfologische kaart** beschikbaar.

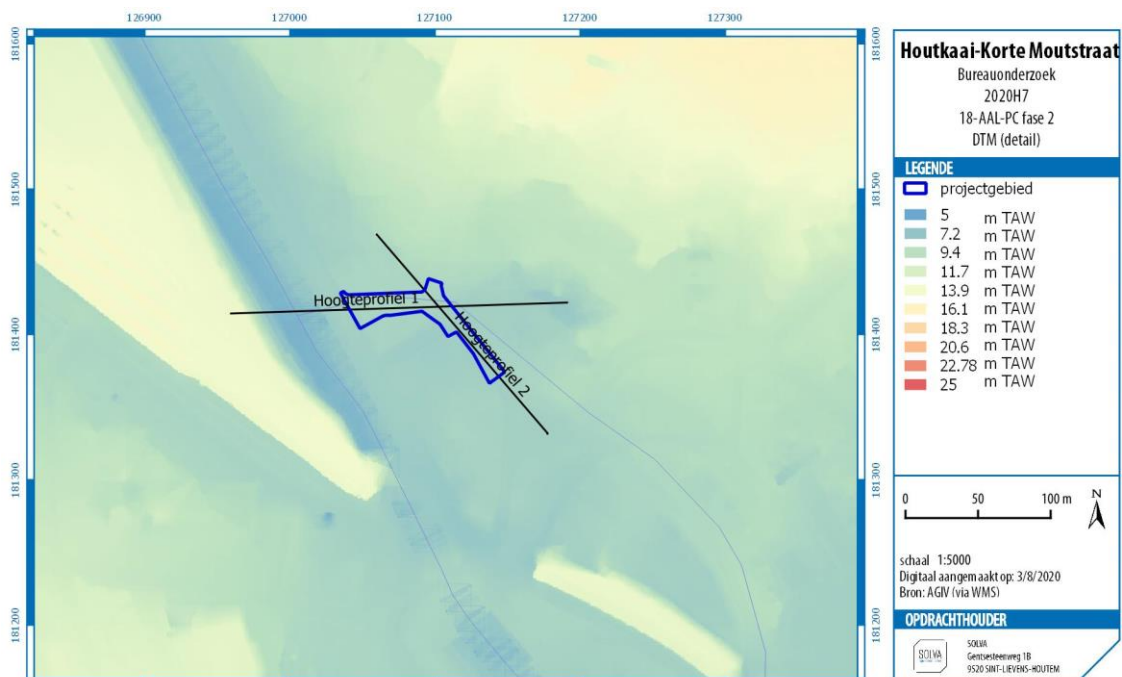
2.2.3.3 FYSISCH-GEOGRAFISCHE SITUERING

De stad Aalst is gelegen op de flank van de Dendervallei. Op het **hoogtemodel** is te zien hoe het projectgebied volledig binnen het laaggelegen valleigebied valt (zie Figuur 12).

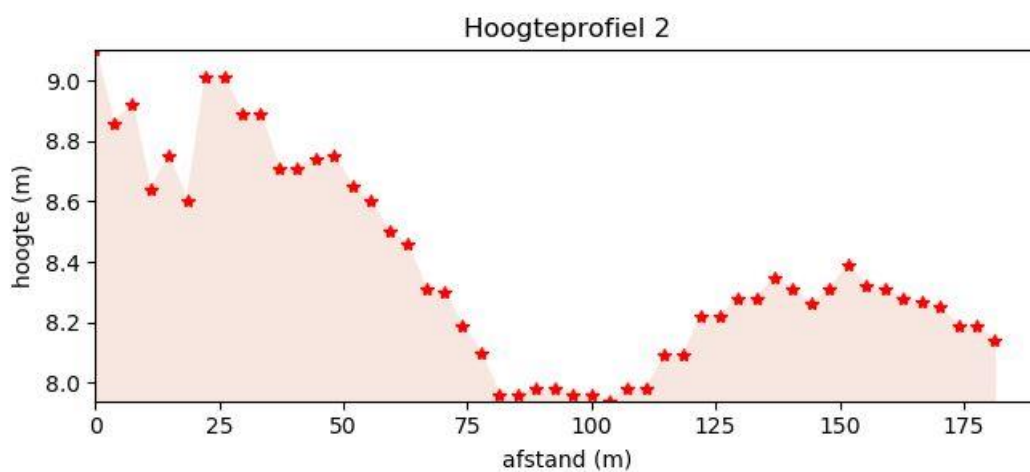
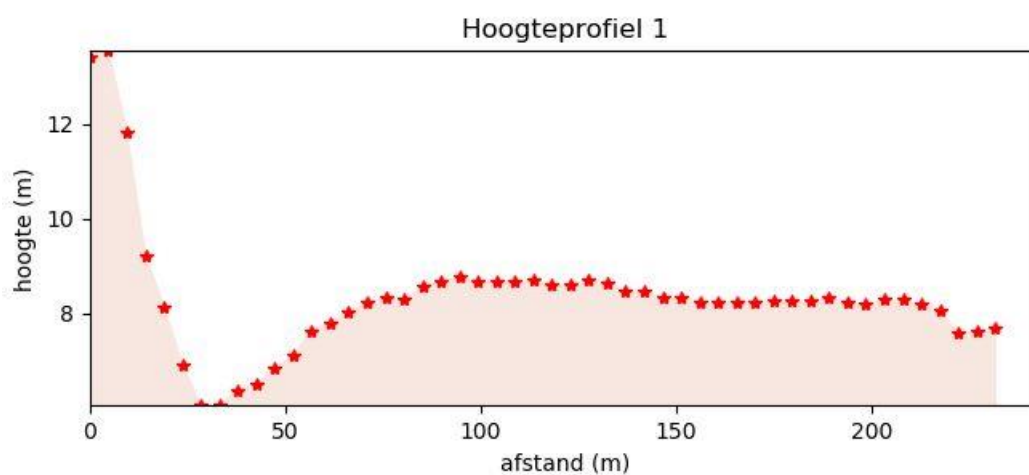

Figuur 12: Digitaal terreinmodel met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

Het projectgebied zelf is **vrij effen** (zie Figuur 19) met hoogtes schommelend tussen +5m en +15 m TAW (zie Figuur 13). Ter hoogte van profiel 3 situeert zich een berm.

Figuur 13: Digitaal terreinmodel met aanduiding van het projectgebied en hoogteprofielen (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

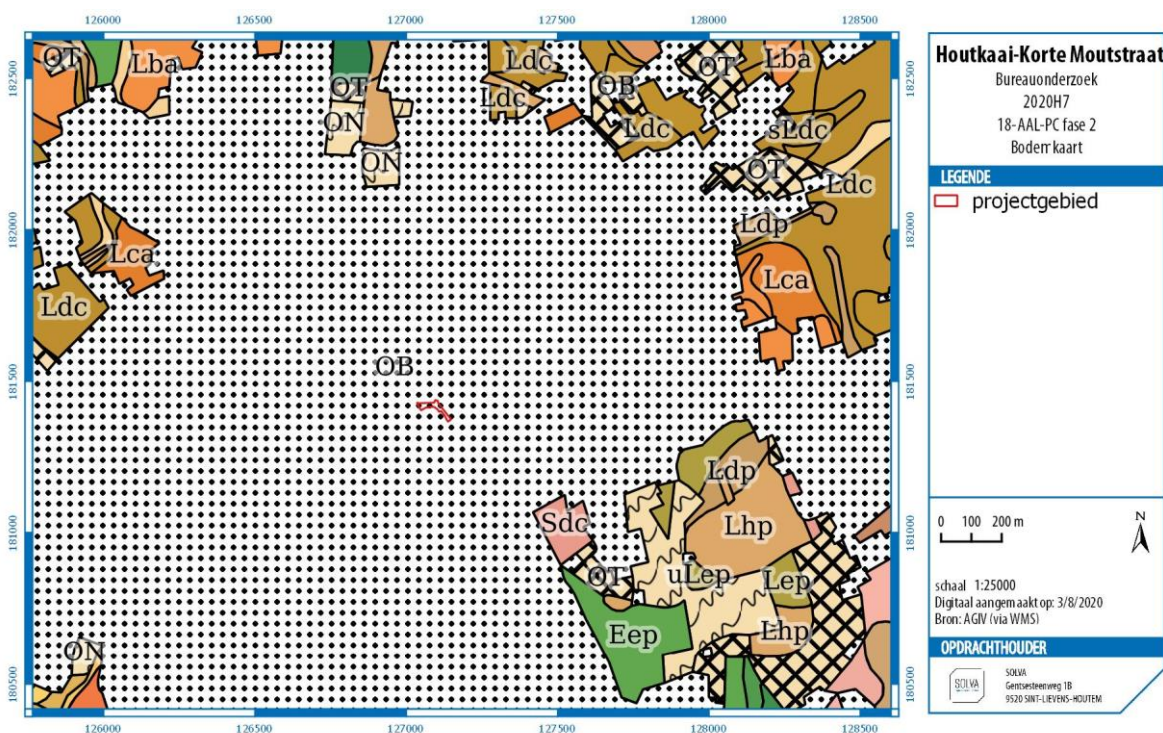
Figuur 14: Hoogteprofielen genomen ter hoogte van het projectgebied (bron: SOLVA)

De **potentiële bodemerosiekaart** toont voor het projectgebied geen waarden (zie Figuur 15), maar voor de percelen in de wijde omgeving van het projectgebied worden grotendeels lage, zeer lage en verwaarloosbare erosie aangeduid.

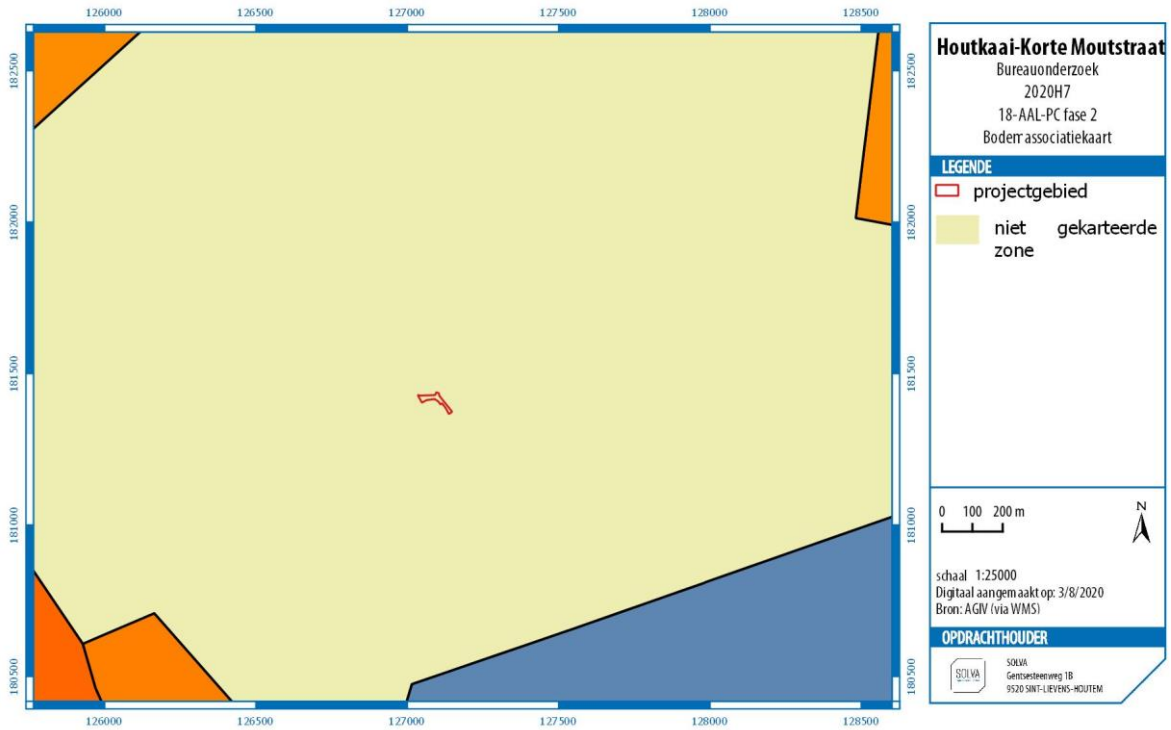
Figuur 15: Potentiële bodemerosiekaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

De **bodemkaart** geeft aan dat de gronden van het projectgebied volledig in bebouwde zone liggen (OB) (zie Figuur 16).

Figuur 16: Bodemkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

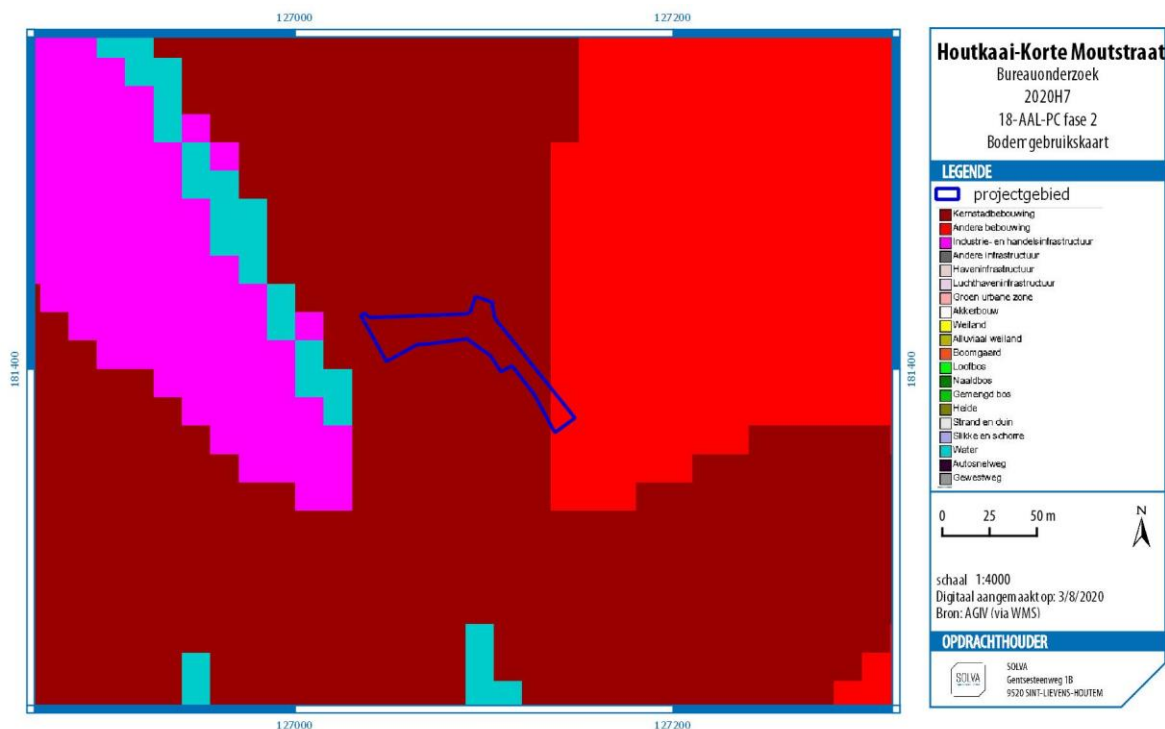
De **bodemassociatiekaart** duidt de gronden van het projectgebied aan als een niet gekarteerde zone (0) (zie Figuur 17).

Figuur 17: Bodemassociatiekaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

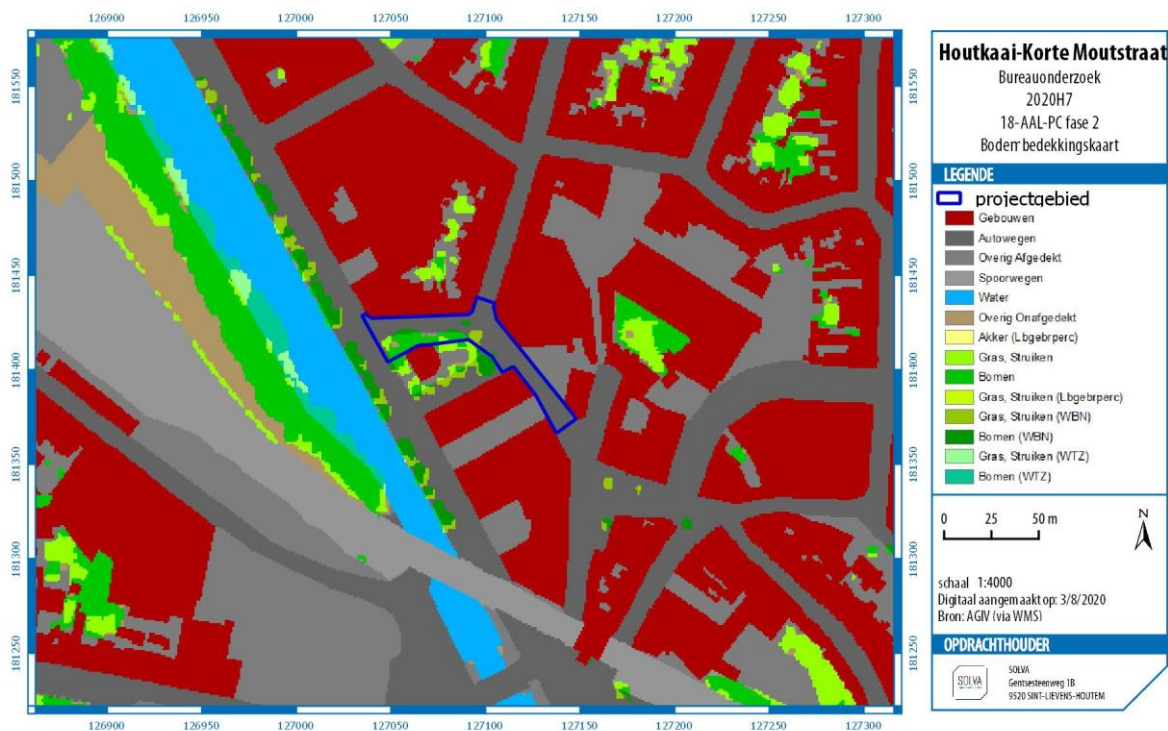
2.2.3.4 GRONDGEBRUIK

Volgens de **bodemgebruikskaart** geeft aan dat de het projectgebied grotendeels wordt ingenomen door kernstadbebouwing en in kleine mate door ‘andere bebouwing’ (zie Figuur 18).

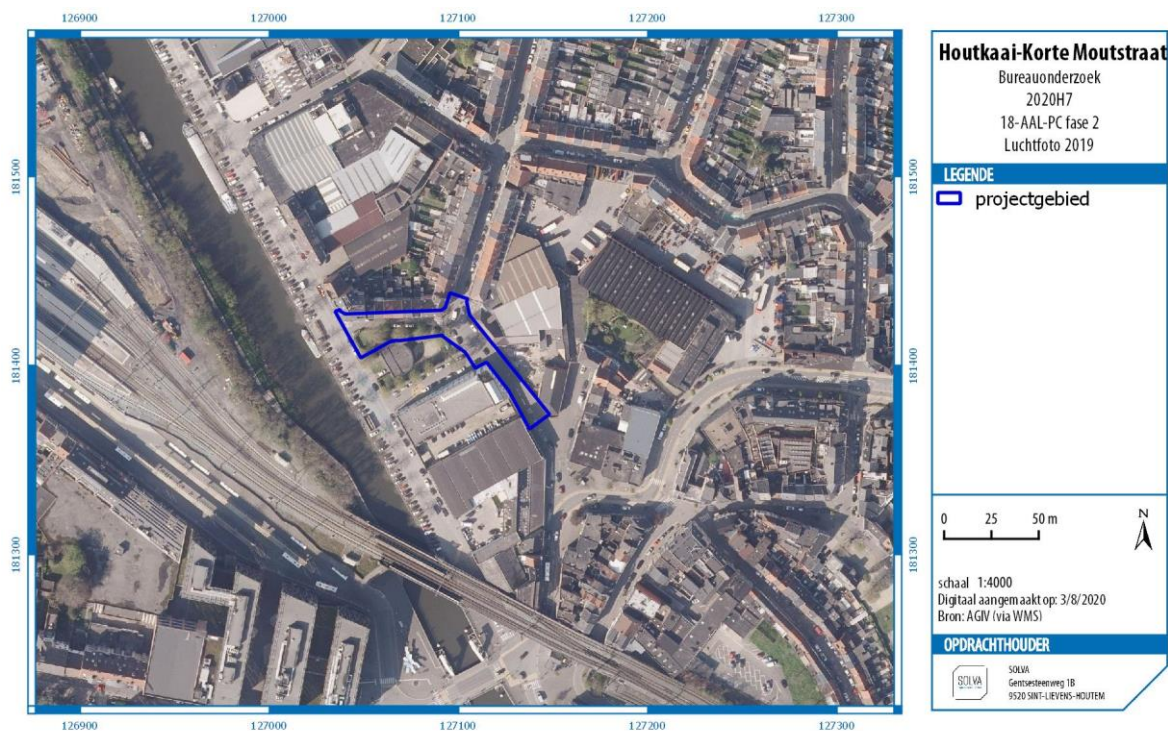
Figuur 18: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

Ook de **bodembedekkingskaart** toont dat het projectgebied grotendeels wordt ingenomen door autowegen, en in mindere mate gras, struiken en bomen (pleintje) (zie Figuur 19).

Figuur 19: Bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

Een recente luchtfoto uit 2015 geeft een gelijkaardig beeld weer.

Figuur 20: Recente luchtfoto uit 2019 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

Een gedetailleerde beschrijving van de bestaande toestand van het projectgebied wordt beschreven onder 2.1.2.1.

2.2.4 HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN HISTORISCH KADER

2.2.4.1 HISTORISCH KADER

2.2.4.1.1 ARCHEOLOGISCH AALST

De archeologische activiteiten te Aalst hebben steeds veel aandacht opgebracht voor de middeleeuwse stadsontwikkeling. Het onderzoek naar het ontstaan en de (pre)stedelijke ontwikkeling van Aalst werd omkaderd door een hypothetisch model dat destijds door Dirk Callebaut (toenmalige NDO, Nationale Dienst voor Opgraving) werd opgesteld, op basis van een confrontatie van historische, cartografische en toponymische bronnen.⁸ Volgens dit model ontwikkelde zich rond een Karolingische curtis (Villa Alost) een prestedelijke kern die in de volle middeleeuwen omwijd werd. Deze in oorsprong D-vormige omwalling die aansloot op de Dender, zou volgens het model van Callebaut op een bepaald ogenblik naar het zuiden toe uitgebreid worden. Deze uitbreiding, parallel aan de Dender, heeft de Pontstraat als centrale as. Vermoedelijk ten laatste in het eerste kwart van de 13de eeuw zou de stad nogmaals uitbreiden. Het zou tenslotte nog tot de 19de eeuw duren vooraleer Aalst buiten deze laatmiddeleeuwse omwalling zou uitgroeien.

Callebaut gaf rond dezelfde periode het startsein voor archeologisch onderzoek in Aalst, wat meteen de mogelijkheid bood het hypothetische model te toetsen aan de archeologische gegevens.⁹ In de jaren die hierop volgden, is dit thema een belangrijk aandachtspunt gebleven bij diverse onderzoeken die in de Aalsterse binnenstad werden gevoerd.

Een geactualiseerde visie op de stadsontwikkeling, van de hand van Koen De Grootte, en met een aantal belangrijke aanpassingen ten opzichte van het model van Callebaut, is te vinden in het *Festschrift*

⁸ Callebaut 1983a.

⁹ Callebaut 1983b en 1983c.

“Exchanging Medieval Material Culture” ter ere van Frans Verhaeghe.¹⁰ In dit artikel komt duidelijk naar voor dat de lokalisering van de Villa Alost, op basis van de latere vermelding van de term Zelhof bij de stichting van het Onze-Lieve-Vrouw-Hospitaal in de 13de eeuw, moet genuanceerd worden. Zo bleek uit opgravingen op deze plaats dat de helft van de oppervlakte van dit hospitaal zich bevindt in de winterbedding van de Dender. Op basis van de archeologische gegevens is de ophoging ervan te plaatsen in de loop van de 12de eeuw. Ook het ontbreken van Karolingische vondsten spreekt een strikte lokalisering van de Villa Alost op deze plaats tegen. Integendeel, een beetje verder, ter hoogte van de Oude Vismarkt zijn enkele sporen uit de Karolingische en zelfs de Merovingische periode aangetroffen.¹¹ Ook bij opgravingen op de speelplaats van het Sint-Jozefscollege kwamen in 2009 Merovingische houtbouwsporen aan het licht. Voor de identificatie van de Villa Alost komt dus een veel ruimer gebied dan oorspronkelijk gedacht in aanmerking en de oorsprong ervan gaat bovendien veel verder terug in de tijd.¹² Het is pas na 1050 dat de stadswording op gang trekt onder invloed van verschillende factoren. In de eerste plaats speelt de locatie van Aalst, gelegen aan de kruising van de oude handelsroute Brugge-Keulen en de Dender, een belangrijke rol. Ook de aanwezigheid van een nieuwe heer zal vanaf 1050 een grote invloed hebben. Op dat ogenblik verovert de Graaf van Vlaanderen immers het noordelijk landgedeelte tussen Schelde en Dender. Aalst neemt de functie van zetel van het nieuwe burggraafschap, het latere Land van Aalst, op en de nieuwe burggraaf start met de bouw van een motte. Een combinatie van de vorige factoren zorgt voor de aantrekking van handelaars en ambachtslui die de stad in wording een nieuwe impuls geven. Deze fase verloopt zeer snel en in de loop van de tweede helft van de 11de eeuw start de bouw van de eerste D-vormige stadsomwalling. Op dit ogenblik begint de echte stadsontwikkeling.¹³ De hypothese van een uitbreiding van deze eerste omwalling naar het zuiden zoals D. Callebaut suggereerde, lijkt bij opgravingen in 2008 in de Louis D’Haeseleerstraat tegengesproken te worden. Nergens op het vermoede tracé waren hiervoor aanwijzingen te vinden.¹⁴ De herorganisatie van de zone rond de Oude Vismarkt, met onder andere de opvulling van een deel van de winterbedding van de Dender, in de tweede helft van de 12de eeuw en de bouw van de tweede omwalling vormen het sluitstuk van de stedelijke ontwikkeling.¹⁵ De bouw van deze tweede omwalling, gesitueerd op de zogenaamde ‘Wallenring’, is dankzij een archeologisch onderzoek van SOLVA op het Vredeplein (2009) en Keizersplein (2013) te plaatsen in het eerste kwart van de 13de eeuw.¹⁶

2.2.4.1.2 HET PROJECTGEBIED

Het projectgebied is, zoals uit de historisch-cartografische bronnen zal blijken (zie hieronder), gelegen aan de rand van de laatmiddeleeuwse omwalling, maar op de *rechteroever* van de Dender. De middeleeuwse stad is grotendeels op de linkeroever gelegen, slechts in beperkte mate op de rechteroever. De functie en stedenbouwkundige ontwikkeling van dit deel van de middeleeuwse stad is bijzonder slecht gekend. Archeologische waarnemingen zijn er tot op heden zeer beperkt (zie verder, 2.2.5). Uit het historisch kaartmateriaal blijkt dit stadsdeel gedomineerd te worden door de positie van verschillende Denderarmen, waardoor het omsloten wordt. Bebouwing lijkt er beperkt te zijn tot de straat die de verbinding maakt via de Sint-Annabrug met de middeleeuwse stadskern op de linkeroever. Over de ouderdom van dit stadsdeel/stadsomwalling kan gespeculeerd worden dat het terug gaat tot de grote laatmiddeleeuwse stadsuitbreiding van begin dertiende eeuw, maar concrete aanwijzingen daarvoor zijn er tot op heden niet.

De aanwezigheid van de stadsgracht in deze zone werd reeds bevestigd in een voorgaand bureauonderzoek en proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door SOLVA. De rand van de gracht of sporen van een wallichaam of een weermuur en torens in natuur- en/of baksteen werden niet aangetroffen in dit onderzoek. Er werd besloten dat deze wellicht gezocht moeten worden onder de gebouwen ten zuidoosten van het plein (zone Korte Moutstraat).

2.2.4.2 INVENTARIS ONROEREND ERFGOED

Er zijn **geen erfgoedobjecten** op het projectgebied die zijn opgenomen in de inventaris onroerend erfgoed.

¹⁰ De Groote 2010, p. 249-266.

¹¹ De Groote 2010, p. 253.

¹² De Groote, Moens & Ameels 2010, p.44-45.

¹³ De Groote 2010 p. 254-259.

¹⁴ De Groote & Moens 2009, p. 120-122.

¹⁵ De Groote 2010, p. 254-259.

¹⁶ Bartholomieux et al., 2015.

2.2.4.3 HISTORISCH-CARTOGRAFISCHE DOCUMENTEN

2.2.4.3.1 JACOB VAN DEVENTER (1550-1565)

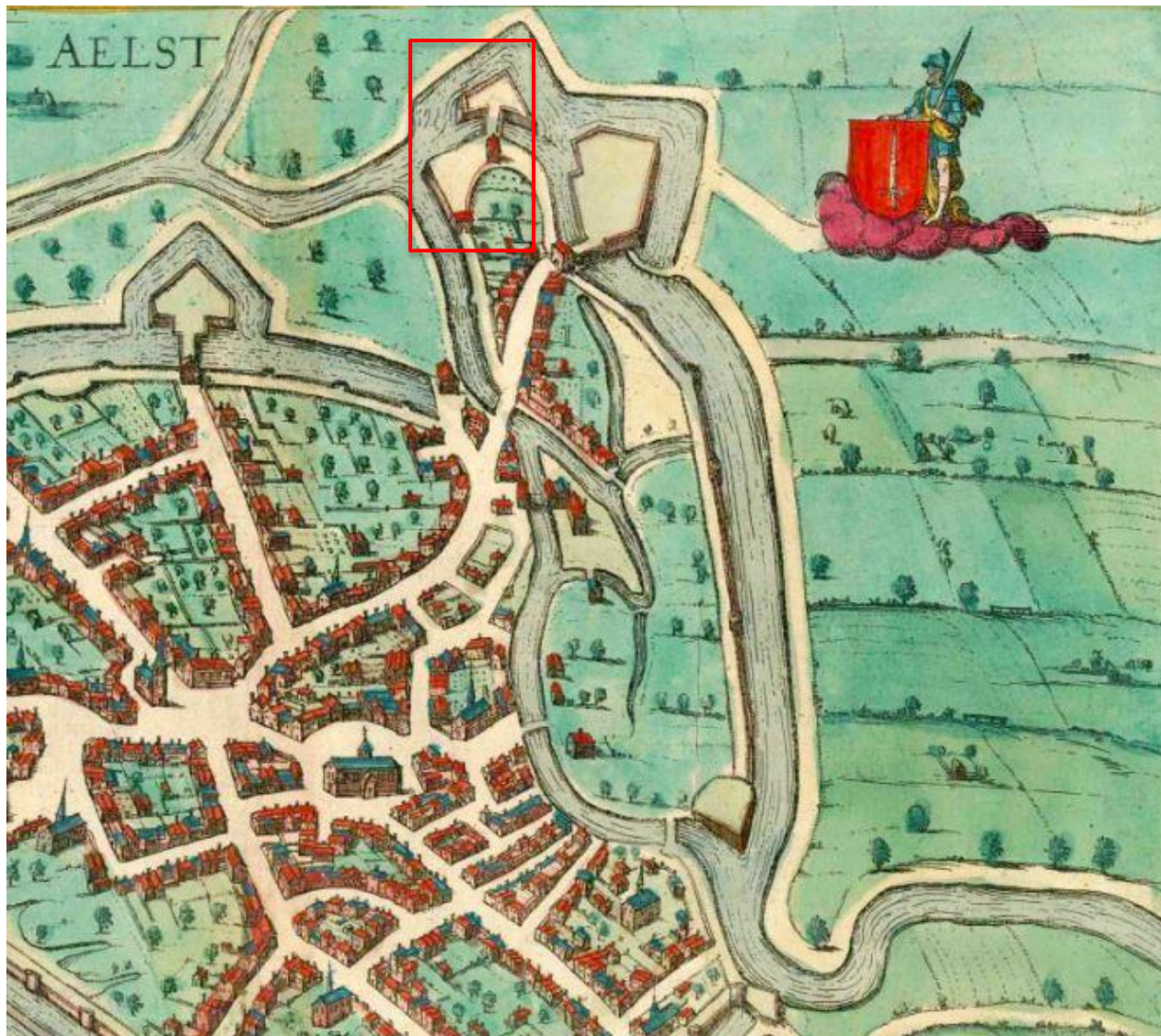
De eerste kaart waar het projectgebied op teruggevonden kan worden is die van Deventer (Figuur 21). Georeferentie op deze kaart is niet mogelijk, enkel kan het projectgebied bij benadering gesitueerd worden. Op deze figuratieve is de Dender te zien in zijn (grotendeels) natuurlijke loop, waarbij het projectgebied tussen de Dender en een aftakking van deze rivier lijkt te liggen. Deze aftakking bepaalde de vorm van de stadsomwalling, die nu nog steeds herkend kan worden in het stratenplan van de Houtkaai en Pierre Corneliskaai. De stadsomwalling ter hoogte van het projectgebied lijkt uit een muur met drie torens te bestaan. In het zuiden lijkt wat meer bebouwing aanwezig te zijn. Ter hoogte van het projectgebied lijkt nog een stuk grassland te liggen tussen de ommuring en de Dender/zijtak van de Dender. Het projectgebied ter hoogte van het huidige Jagerspad bestaat op deze kaart uit akkerland/weide.

Figuur 21: Kaart van Jacob van Deventer met aanduiding van locatie projectgebied (bron: kbr.be)

2.2.4.3.2 GEORG BRAUN EN FRANS HOOGENBERGH (1588)

Op de kaart van Georg Braun en Frans Hoogenbergh is eveneens geen georeferentie mogelijk, ook hier kan het projectgebied enkel bij benadering gesitueerd worden. Op deze kaart is een toren minder op te merken (zie Figuur 22). Wel is er in het noorden van het projectgebied een bastion weergegeven, dat voordien nog niet werd aangeduid op historische kaarten. Het lijkt er naar dat het grasland nu geïncorporeerd is binnen een vernieuwde stadsversterking/ontwikkeling van de bastionnering, waardoor over twee versterkingen kan gesproken worden (bastionnering vs laatmiddeleeuwse omwalling). Binnen de stadsomwalling lijkt het gebied ingenomen te zijn door akkers en bebouwing.

Figuur 22: Kaart van Braun en Hoogenbergh met aanduiding locatie projectgebied (bron: antiquemaps.com)

2.2.4.3.3 ANTONIUS SANDERUS KAART (1649)

De Sanderuskaart, waarop ook geen georeferentie toegepast kan worden, geeft buiten het projectgebied een extra toren (zie Figuur 23). Het bastion dat nog werd weergegeven op de kaart van Georg Braun en Frans Hoogenbergh is hier niet weergegeven. Het stratenpatroon en gebruik van het projectgebied blijft min of meer ongewijzigd. Opvallend is hier dat van de tweedeling (laatmiddeleeuwse stadsmuur vs bastionnering) niet duidelijk sprake is. Het lijkt om slechts één omwalling te gaan, hoewel het perspectief van de kaart geen zekerheid biedt.

Figuur 23: Kaart van Sanderus met aanduiding locatie projectgebied (bron: Geheugenvannederland.nl)

2.2.4.3.4 VILLARETKAART (1745 – 1748)

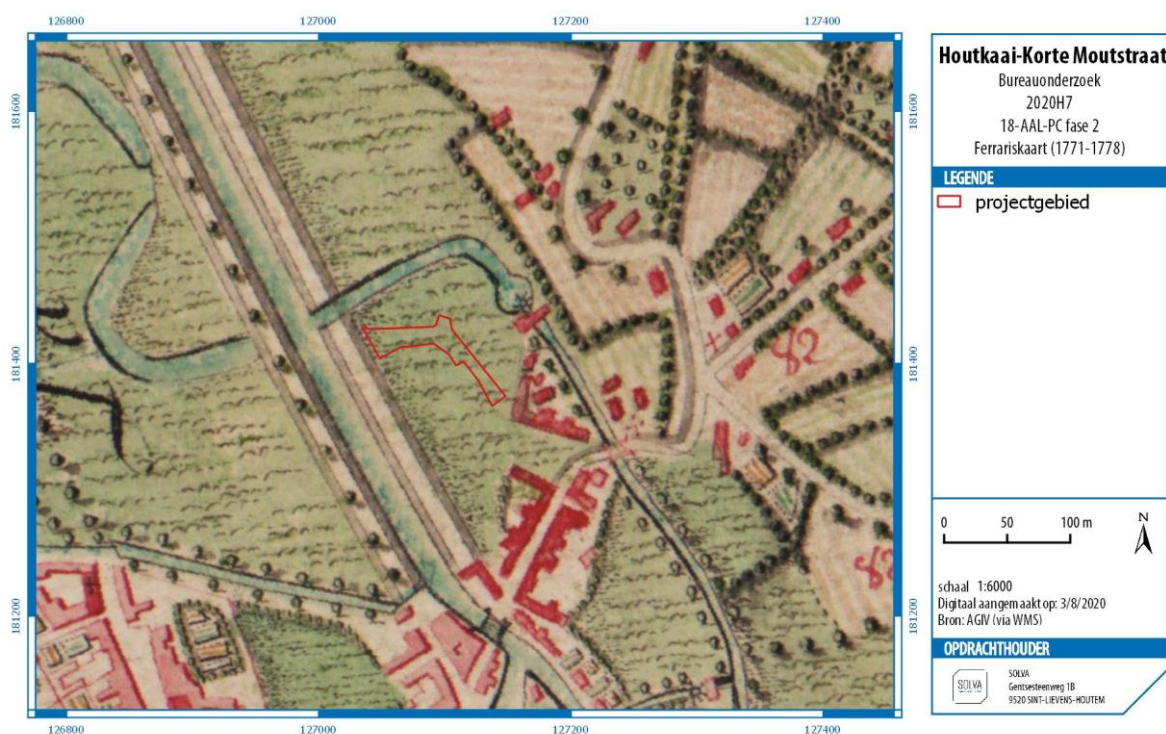
Door een foutenmarge bij het georefereren geeft de projectie van de Villaretk kaart binnen het moderne coördinatensysteem een kleine afwijking (zie Figuur 24). Hierdoor komt het projectgebied iets meer naar het zuidoosten te liggen dan aangegeven op de kaart. Buiten een indicatie van de ligging van het projectgebied, geeft de Villaretk kaart weinig nieuwe informatie. Een lijn suggereert nog de (restanten?) aanwezigheid van een stadsmuur (bij correctie van de projectie zou deze dan te situeren zijn ter hoogte van de huidige Dender/kaaimuur). De contour van het latere centrale plein van het projectgebied suggereert dat de omgrachting en (een deel van) de noordelijke omwalling onder dit centrale plein valt.

Figuur 24: Villaretk kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

2.2.4.3.5 JOZEF JOHAN FRANS FERRARIS – KABINETSKAART DER OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN EN HET PRINSBISDOM LUIK (1771-1778)

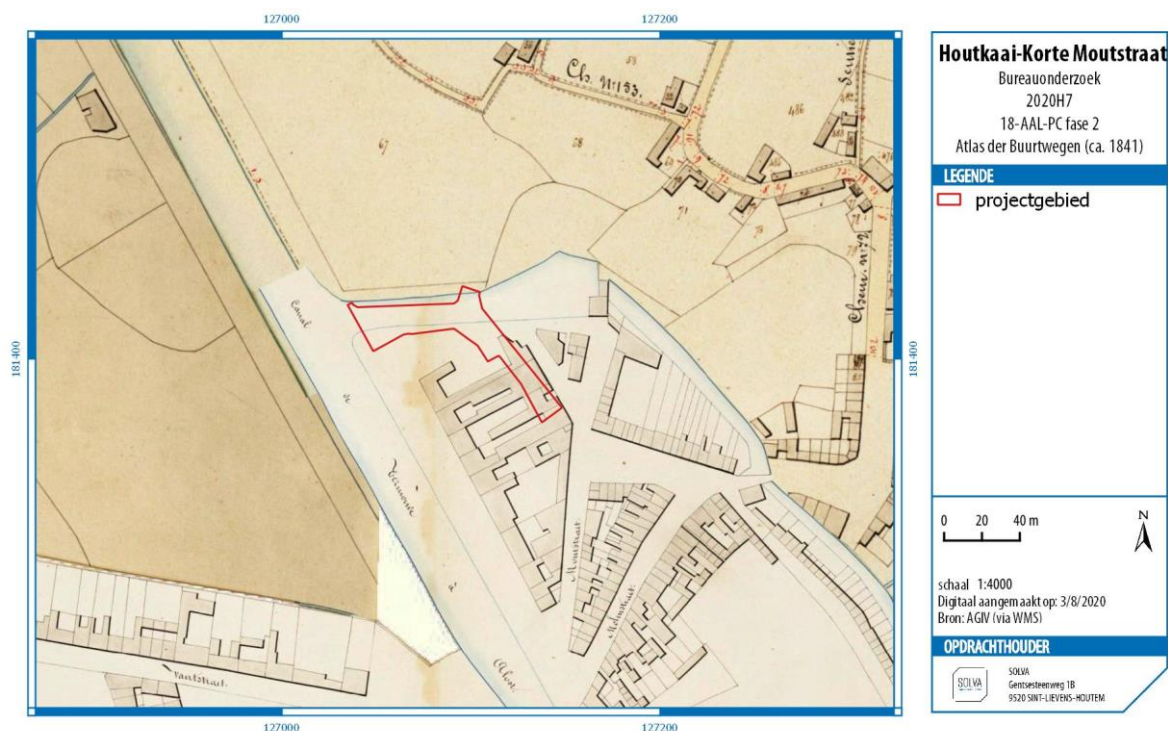
De Ferrariskaart laat zien dat het projectgebied volledig werd ingenomen door weiland (zie Figuur 25). Opvallend is dat de Dender op deze kaart rechtgetrokken is, terwijl de landschappelijke resten van de kronkelende rivier nog steeds zichtbaar zijn. De Villaretkaart geeft deze aanpassing nog niet te kennen. Het projectgebied is gelegen aan dit rechtgetrokken deel, zoals het vandaag de dag nog steeds is, en raakt in het noorden bijna aan een waterloop afkomstig van de ‘oude’ Dender, die de ‘nieuwe’ Dender doorkruist. Van de stadsomwalling, torens en andere verdedigingswerken zoals bastions is op de kaart van Ferraris geen sprake meer, hoewel deze ten oosten van het projectgebied duidelijk nog relictten hebben nagelaten in de perceelsgrenzen en boomrijen. Vermoedelijk is de projectie niet correct en dient het projectgebied iets meer noordelijker gesitueerd te worden. Uit een vergelijking tussen de Villaretkaart en de Ferrariskaart, en de ligging van het projectgebied, kan afgeleid worden dat de rechte trekking van de Dender een grote impact heeft gehad op de oorspronkelijke stadsomwalling aldaar.

Figuur 25: Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

2.2.4.3.6 ATLAS DER BUURTWEGEN (CA. 1841)

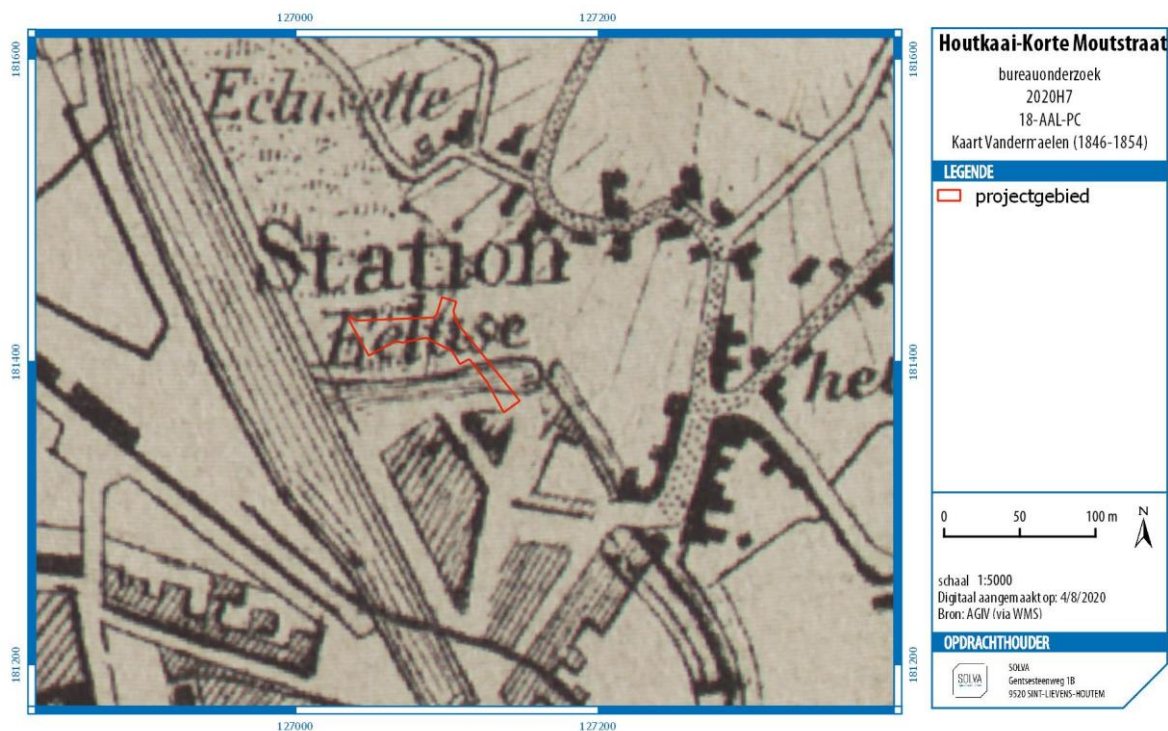
In vergelijking met Ferrariskaart geeft de georeferentie op de Atlas der Buurtwegen een projectie van het projectgebied weer die iets meer noordelijk is gelegen (zie Figuur 26). De waterloop afkomstig van de originele Dender, op de Ferrariskaart vlak boven het projectgebied gesitueerd, wordt op de Atlas der Buurtwegen deels opgenomen in het projectgebied. Ook de bebouwde zone ten oosten van het projectgebied is deels opgenomen. Verder is op deze kaart voor het eerst een duidelijke percelering weergegeven.

Figuur 26: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

2.2.4.3.7 PHILIPPE VANDERMAELEN – CARTES TOPOGRAPHIQUES DE LA BELGIQUE (1846-1854)

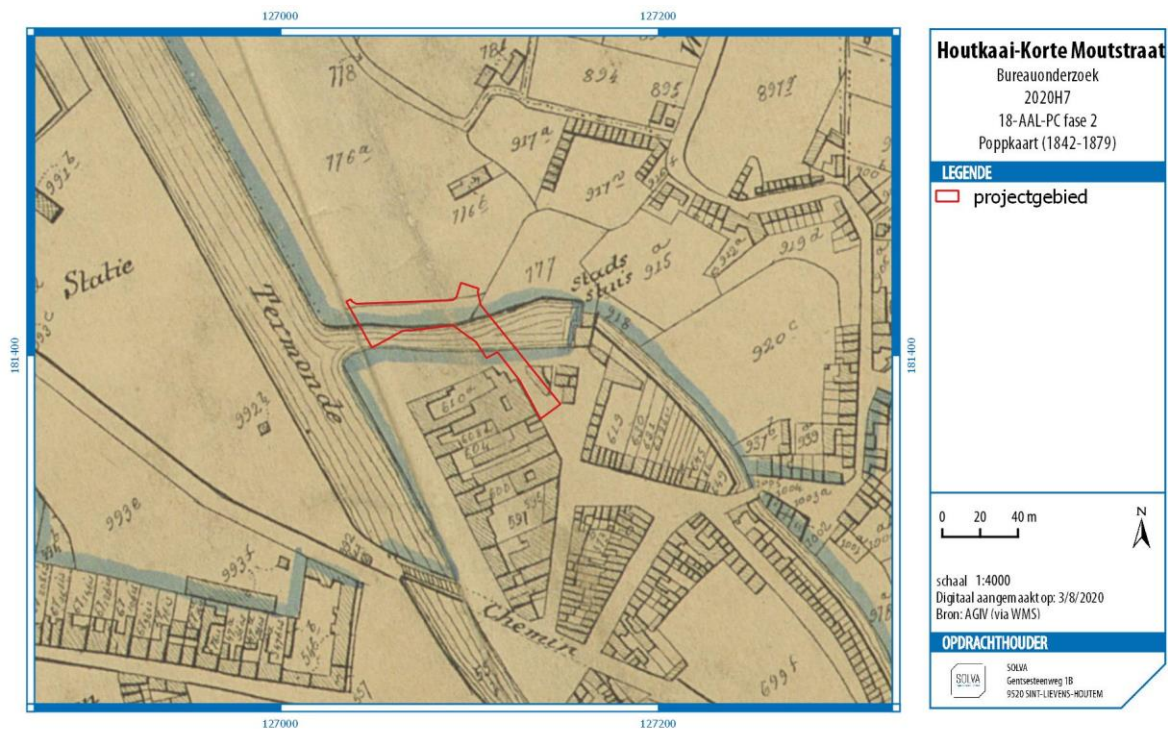
De georeferentie op de kaart van Vandermaelen toont een foutenmarge, waardoor het projectgebied op de kaart wellicht iets meer noordoostelijk gelegen is dan in werkelijkheid het geval zou zijn (Figuur 27). Het projectgebied is normaliter vlak langsheen de Dender gelegen. Deze kaart is wat schematischer dan de Atlas der Buurtwegen, en geeft bijgevolg niet veel meer informatie.

Figuur 27: Kaart Vandermaelen met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 4/8/2020)

2.2.4.3.8 PHILIPPE CHRÉTIEN POPP - ATLAS CADASTRAL PARCELLAIRE DE LA BELGIQUE (1842-1879)

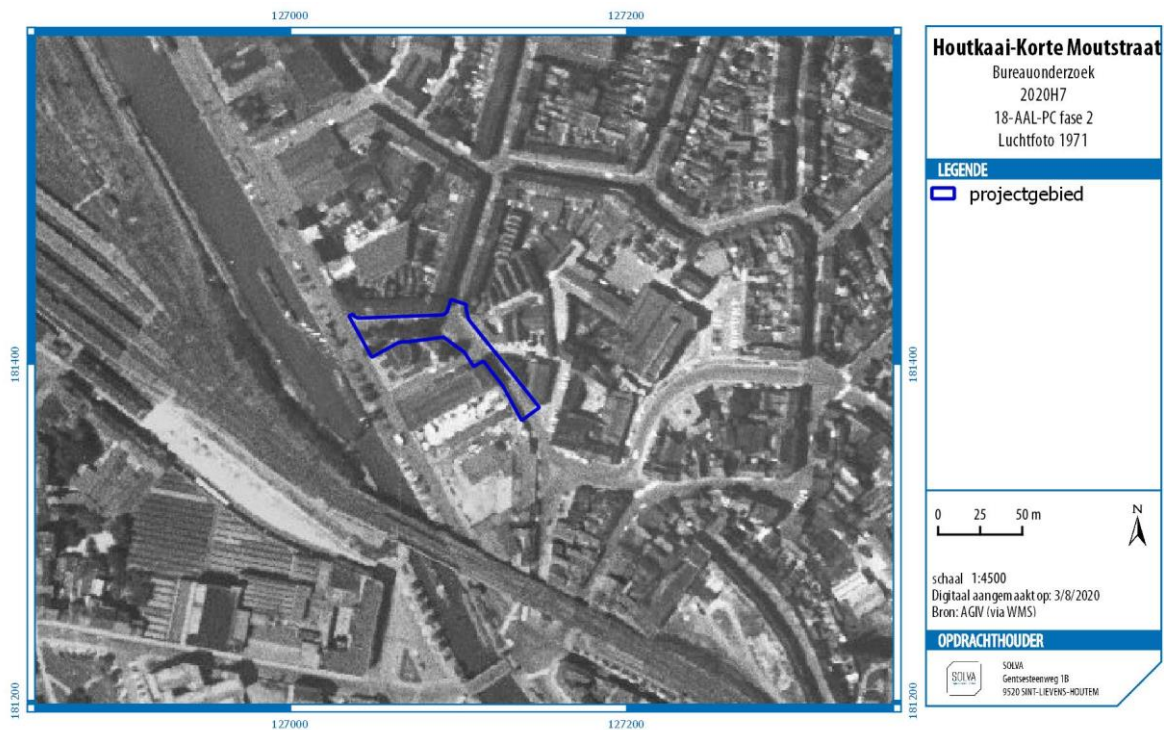
De georeferentie op de Poppkaart lijkt veel nauwkeuriger te zijn, afgaande op het samenvallen van de begrenzing van het projectgebied en de rooilijn op de Poppkaart (zie Figuur 28). Het projectgebied sluit mooi aan langs de Dender en de bebouwde zone ten oosten ervan. Opvallend is dat ook hier de resterende waterloop van de oorspronkelijke Dender in het werkingsgebied gesitueerd is, in tegenstelling tot wat te zien is op de Ferrariskaart.

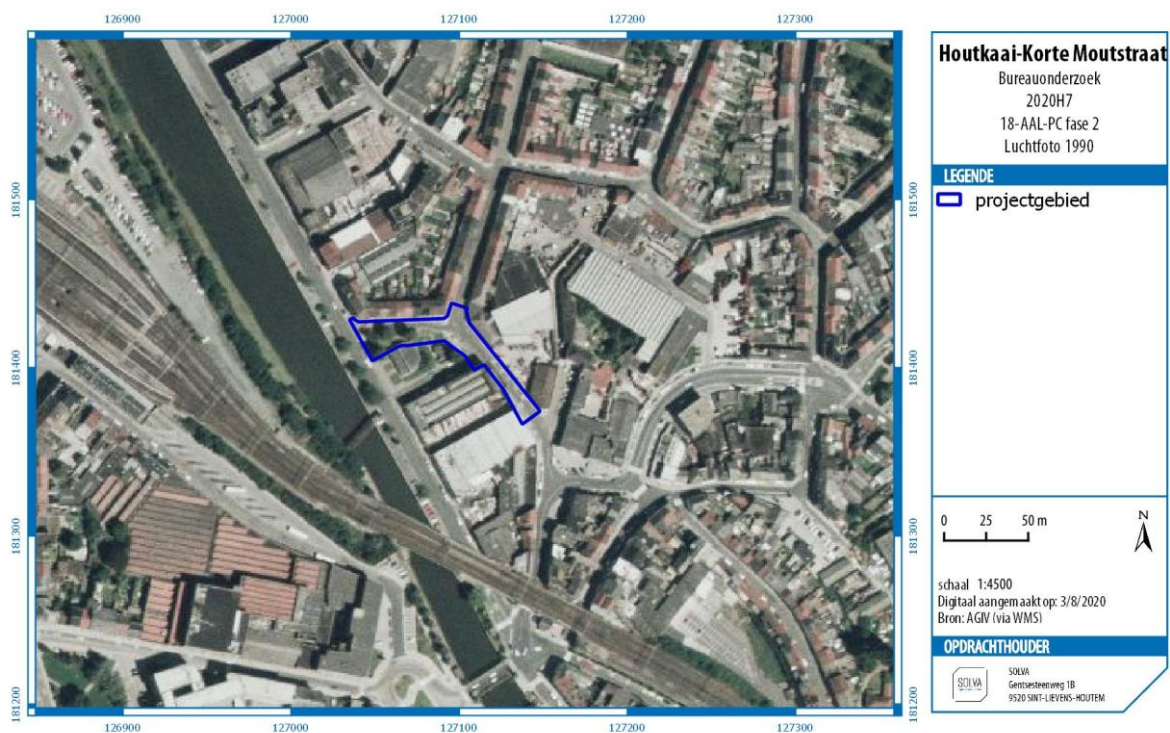
Figuur 28: Poppkaart met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

2.2.4.3.9 RECENTE LUCHTFOTO'S

Op een luchtfoto uit 1971 (Figuur 29) is te zien hoe het huidige werkingsgebied vormt begint te krijgen. De waterloop is verdwenen, en de wegen die nu de Houtkaai vormen maken deel uit van het landschap. Latere luchtfoto's tonen weinig veranderingen (Figuur 30).

Figuur 29: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

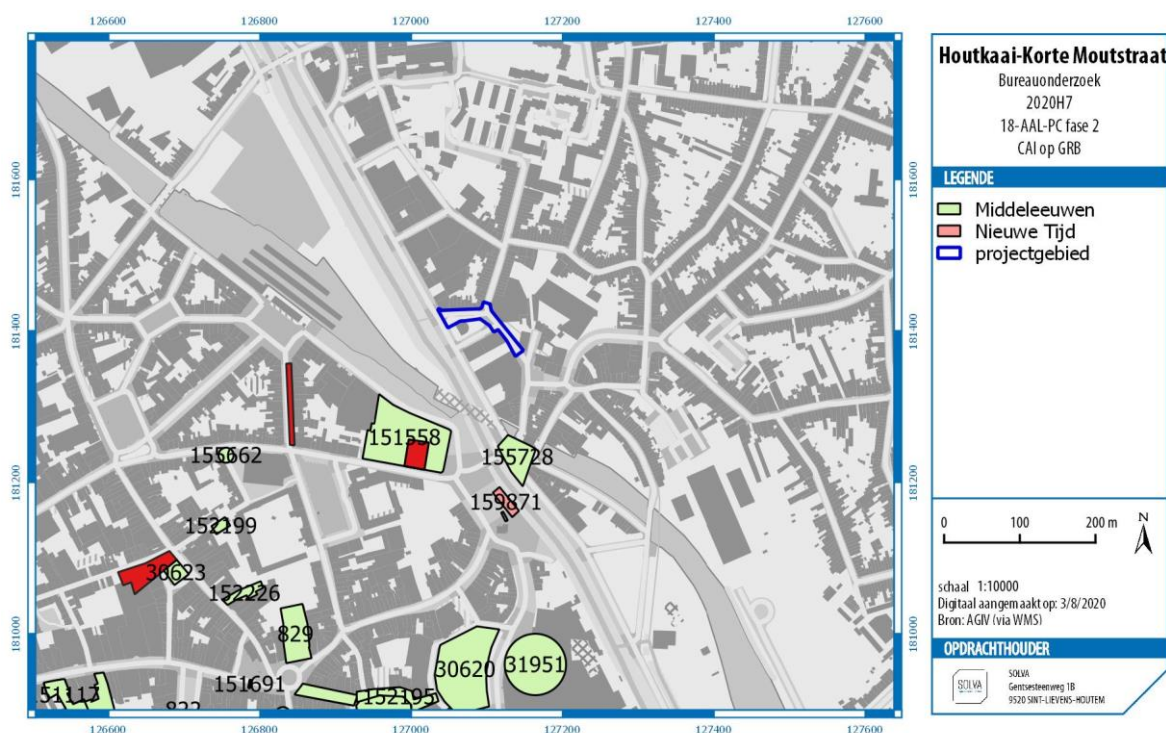

Figuur 30: Luchtfoto uit 1990 met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

2.2.5 HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN ARCHEOLOGISCH KADER

Voor een ruimere archeologisch/historische situering verwijzen we naar 2.2.4.1.1. en 2.

Het **projectgebied** snijdt in het zuiden een zone (**CAI-locatie 155728**) aan die op de CAI kaart aangeduid wordt als middeleeuws (zie Figuur 31). Hier werd tijdens controle van werken resten van een laatmiddeleeuws gebouw aangetroffen.

Figuur 31: CAI op GRB met aanduiding van het projectgebied (bron: AGIV; digitaal aangemaakt op 3/8/2020)

In de **ruimere omgeving** van het projectgebied toont de centrale archeologische inventaris (**CAI**) vooral middeleeuwse vondsten, wat niet hoeft te verbazen gezien de nabijheid van het projectgebied bij het historisch centrum. Één van de dichter gelegen sites, ter hoogte van Werf 8, waar tijdens een archeologisch vooronderzoek een deel van wellicht de 13e eeuwse stadsgracht werd aangesneden en verder ook o.a. kelders en vloerniveaus uit de Nieuwste tijd heeft opgebracht. In mindere mate werden ook zones uit de Nieuwe Tijd gekarteerd, zoals **CAI locatie 159871**, waar tijdens een opgraving, naast sporen uit de Late middeleeuwen, bouwresten uit deze periode werden geregistreerd.

2.2.6 EEN DATERING EN INTERPRETATIE VAN HET ONDERZOCHE GEBIED

2.2.6.1 HET LANDSCHAPPELIJK KADER

Het projectgebied ligt in de **Dendervallei**. De Dendervallei is gelegen in het zogenaamde **Midden-Vlaams glooiend zandleemdistrict**. De bodemkaart toont enkel aan dat het projectgebied in een bebouwde zone gesitueerd is. Het rurale karakter van het projectgebied tussen de 18^e en 19^e eeuw heeft inmiddels plaats gemaakt voor intensieve bebouwing in en rond het projectgebied.

2.2.6.2 DE MENSELIJKE AANWEZIGHEID

Het projectgebied maakt deel uit van de stedelijke kern van Aalst, en snijdt in het zuiden een zone aan met middeleeuwse vondsten.

Het werkingsgebied past goed binnen het geschiedkundig kader van Aalst. Voor het projectgebied zelf kan men menselijke aanwezigheid archeologisch aantonen tot minstens de Middeleeuwen. Historische kaarten tonen dat het aan en binnen de stadsomwalling gelegen was. Vanaf minstens het midden van de 18e eeuw, maar wellicht eerder reeds vanaf 1667 verdween deze stadsomwalling. Voorheen was het gebied overigens wel in de stad opgenomen, maar bleef het veeleer in gebruik als stedelijk akkerland en tuinbouwland. Bebouwing was er wel nabij de Denderovergang.

Pas tijdens de 19e eeuw lijkt de bebouwing in de omgeving door te breken. Het gebied wordt door de toenemende industrialisatie en urbanisatie gaandeweg volledig bebouwd en heringericht.

2.2.6.3 EEN GEMOTIVEERDE TEKSTUELE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN DE AANWEZIGHEID EN AARD VAN HET ARCHEOLOGISCH ERFGOED OP HET ONDERZOCHE TERREIN

➤ *Aanwijzingen voor het archeologisch potentieel, landschapshistoriek en gebruiksevolutie*

Op historisch vlak neemt het werkingsgebied een interessante plaats in. Het is gelegen binnen de historische kern van Aalst. Bovendien bevindt het projectgebied zich aan de laatmiddeleeuwse stadsomwalling en/of latere bastionnering, zoals de historische kaarten tot de 17e eeuw aantonen.

Hoewel de georeferentie soms onduidelijk is, blijkt uit de recentere kaarten dat de noordelijke Denderarm/stadsgracht en noordelijke omwalling onder de huidige Houtkaai gesitueerd is. De stadsgracht bleef tot in de 19e eeuw open, maar is nu ingebed en overwelfd in een grote collector. De aanwezigheid van de stadsgracht in deze zone werd reeds bevestigd in een voorgaand bureauonderzoek en proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door SOLVA.¹⁷ De rand van de gracht of sporen van een wallichaam of een weermuur en torens in natuur- en/of baksteen werden niet aangetroffen in dit onderzoek. Er werd besloten dat deze wellicht gezocht moeten worden onder de gebouwen ten zuidoosten van het plein (zone Korte Moutstraat). Bovendien is de zone op de Houtkaai reeds sterk verstoord door riolering en volledige inrichtingen, en zullen de geplande werken geen significante bodemingrepen met zich meebrengen buiten het gabarit van de huidige verstoring.

Ter hoogte van de Korte Moutstraat stelt zich echter wel de mogelijkheid een deel van de oude stadsomwalling aan te snijden, indien deze bewaard zou zijn. Het potentieel situeert zich voornamelijk aan de noordwestelijke zijde van de Korte Moutstraat, waar zich momenteel geen nutsleidingen bevinden, maar waar wel een nieuwe DWA-leiding gepland wordt.

➤ *Wat is de impact van de geplande werken?*

De bodemingreep voor het volledige projectgebied houdt enerzijds de **heraanleg** van de bestrating en riolering in. De nieuwe wegenis (blauwe zone) zal op een plateau, dus verhoogd, aangelegd worden. Ter hoogte van de Houtkaai zal een DWA (dia 400mm, 58m lang en dia 800mm, 24m lang) worden. Ter hoogte van de Korte Moutstraat en een deel van de Houtkaai wordt een tweede DWA-riolering aangelegd (dia 400mm, 40m lang en dia 500mm, 24,5m lang). Daarnaast zullen ook verschillende funderingselementen van de fietsbrug voor lokale bodemingrepen zorgen ter hoogte van de Houtkaai.

Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de geplande werken slechts in beperkte mate en op lokaal niveau verdiepingen in de bodem zullen veroorzaken die buiten het gabarit van de huidige verstoring vallen. Het merendeel van de geplande werken valt binnen het gabarit van de bestaande verstoring, en de nieuwe wegenis wordt in verhoging aangelegd. De voornaamste nieuwe verstoring zal plaatsvinden aan de noordwestelijke zijde van de Korte Moutstraat, waar zich momenteel nog geen nutsleidingen bevinden en waar een nieuwe DWA-leiding gepland is.

➤ *Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau?*

Op basis van de bureaustudie kan gesteld worden dat het projectgebied een zeker archeologisch potentieel heeft gelet op de ligging nabij de historische kern van de Aalst en de situering vlak boven en langs de middeleeuwse stadsomwalling en gracht. Dit **potentieel** situeert zich vooral ter hoogte van de

¹⁷ De Smet, De Maeyer, Cherretté 2018.; De Maeyer, De Graeve 2019.

Korte Moutstraat, de mogelijkheid bestaat een deel van de de laat- en postmiddeleeuwse omwalling stadsomwalling aan te snijden.

In een voorgaand proefsleuvenonderzoek door SOLVA ter hoogte van de Houtkaai, waarbij de resten van de wal/weermuur niet werden aangetroffen, werd besloten dat deze wellicht gezocht moeten worden onder de gebouwen ten zuidoosten van het plein (zone Korte Moutstraat). Hier stelt zich dus de mogelijkheid om dit deel van de omwalling in de ondergrond nog aan te snijden, wat mogelijkheden biedt om de laat- of postmiddeleeuwse omwalling op deze plaats in kaart te brengen en te dateren, zoals ook kon worden bekomen bij eerdere opgravingen aan het Vredeplein en het Keizersplein (linkeroever).

Deze vraagstelling is voor de geschiedenis en begrip van de stadsontwikkeling van middeleeuws Aalst bijzonder relevant, omdat onze (archeologische) kennis over dit middeleeuws stadsdeel momenteel zeer gering is. Op een lokaal niveau kan de eventuele archeologische informatie dus een bijdrage leveren aan de geschiedenis van Aalst.

Op regionaal niveau kan er meer inzicht bekomen worden in de ontwikkeling van de kleinere stedelijke kernen aan de oostelijke grens van het graafschap Vlaanderen.

- *Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?*

Verder archeologisch vooronderzoek is niet noodzakelijk. Het uitgebreide voortraject levert voldoende info om een inschatting te kunnen maken. Het is duidelijk dat de zone aan de zuidwestelijke kant van de Korte Moutstraat het meest archeologisch potentieel biedt. In deze zone kunnen relevante onderzoeksvragen gesteld en mogelijkerwijze ook nog beantwoord worden. Een archeologisch onderzoek is dus aangewezen, in de vorm van **vergbegeleiding**. De concrete maatregelen worden verder besproken in het programma van maatregelen.

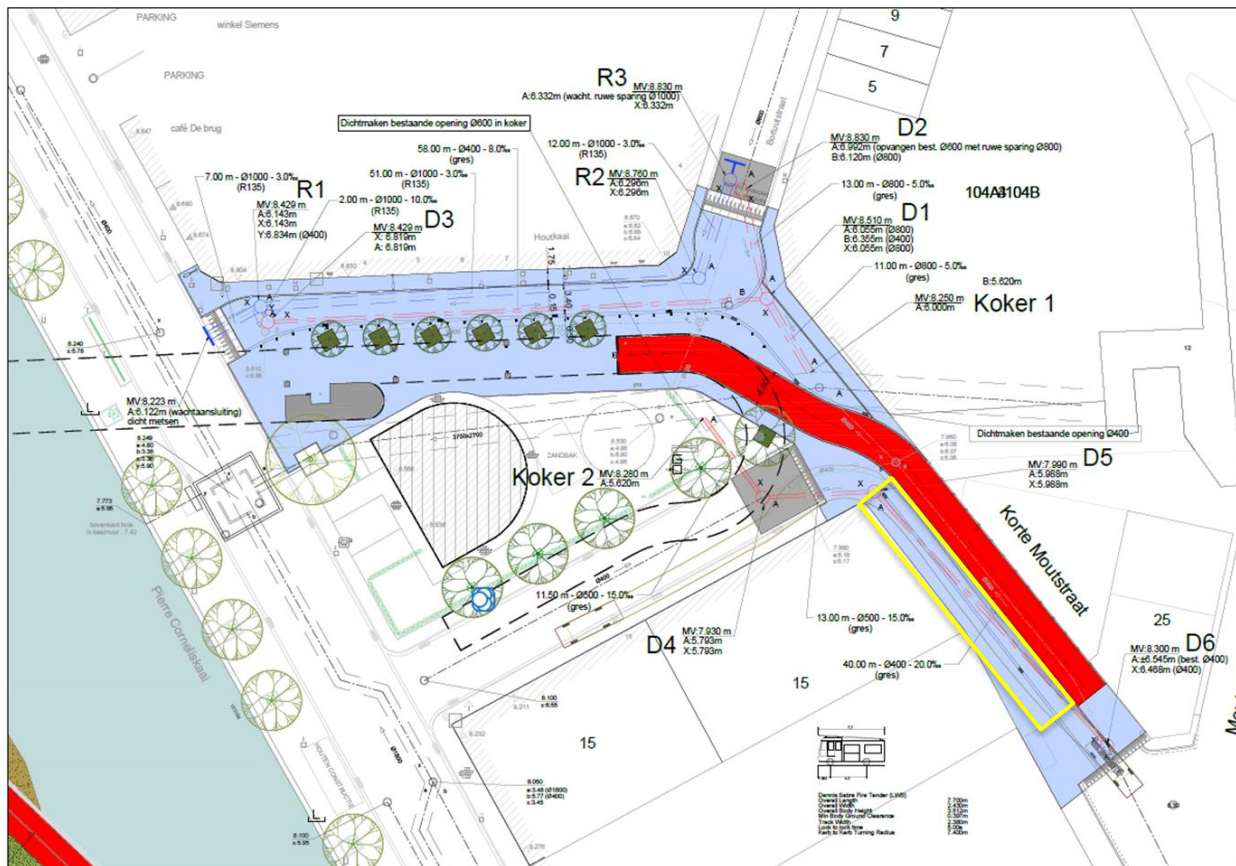
2.2.6.4 AFBAKENING VAN ZONES WAAR GEEN ARCHEOLOGISCH ERFGOED AANWEZIG IS OF VERWACHT WORDT

Figuur 32: Klip-plannen met aanduiding van de nutsleidingen ter hoogte van het de Korte Moutstraat (bron: klip.vlaanderen.be & SOLVA)

Binnen de zone met potentieel tot kennisvermeerdering (zone Korte Moutstraat), komt de oostelijke kant van de weg minder in aanmerking omdat hier reeds verschillende nutsleidingen verstoringen in de bodem teweeg hebben gebracht.

2.2.6.5 AFBAKENING VAN ZONES WAAR ARCHEOLOGISCH ERFGOED VASTGESTELD IS OF VERWACHT WORDT

Figuur 33: Grondplan van de ontworpen toestand met aanduiding van de te onderzoeken zone (bron: Stad Aalst & SOLVA)

Binnen de zone met potentieel tot kennisvermeerdering (zone Korte Moutstraat), komt de westelijke kant van de weg wel in aanmerking omdat deze zijde tot zover gevrijwaard is gebleven van significante bodemverstoringen. In deze zone is een nieuwe DWA-leiding gepland.

3 BIBLIOGRAFIE

3.1 LITERATUUR

SEVENANT M., MENSCHAERT J., COUVREUR M., RONSE A., ANTROP M., GEYPENS M., HERMY M. EN DE BLUST G. (2002) *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten*. Onuitgegeven rapport.

Bartholomieux B., Taelman E., De Maeyer W., Van Cauwenbergh S., Vanholme N. & Cherretté B. 2015, Aalst Vredeplein – Keizersplein, onderzoek van de laatmiddeleeuwse omwalling, *SOLVA Archeologie Rapport 9*.

Callebaut D. 1983a, De topografische groei van Aalst of hoe een Zelfhof een gebastioneerde stad werd, *Miscellanea Archaeologica in honorem H. Roosens, Archaeologia Belgica* 255, p. 227-249.

Callebaut D. 1983b, Het Onze-Lieve-Vrouw-Hospitaal te Aalst, *Archaeologica, Conspectus MCMLXXXII* 253, p. 91-95.

Callebaut D. 1983c, Het Oud-Hospitaal te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 6, p. 42.

De Groote K. 2010, The contribution of archaeological sources to the research in the formation of towns. The example of Aalst, a border town in the county of Flanders, in: De Groote K., Tys D & Pieters M. (eds.), *Exchanging Medieval Material Culture. Studies on Archaeology and History presented to Frans Verhaeghe, Relicta Monografieën* 4, p. 249-266.

De Groote K. & Moens J. 2009, Archeologisch onderzoek in de Louis D'Haeseleerstraat te Aalst. Een test voor het ontwikkelingsmodel van de stad (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 32, p. 120-122.

De Groote K., Moens J. & Ameels V. 2010, Verzegeld door de eerste stadswal. Merovingische nederzettingssporen onder de speelplaats van het Sint-Jozefscollege te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 33, p. 43-47.

De Groote K., Moens J., De Block A. & Zeebroek I. 2002, Het afval van een laat-18de-eeuwse pataconbakker in de Peperstraat te Aalst (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 25, p. 49-50.

De Maeyer W., Van Cauwenberghe S., Klinkenberg S., Taelman E. & Cherretté B., 2013, Aalst Werfplein, Onderzoek van een middeleeuwse woonwijk, *SOLVA Archeologierapport 23*, 153 pp. + bijlagen.

De Maeyer W., De Graeve A., 2019. *Aalst Pierre Corneliskaai. Nota Proefsleuvenonderzoek-2019B118*. SOLVA Archeologierapport 180, Vlierzele.

Ghysens J. 1986, *Geschiedenis der straten van Aalst*, Aalst: Genootschap voor Aalsterse Geschiedenis.

Pieters M., Cooremans B., Eryvynck A. & Van Neer W. 1994, Van akkerland tot Heilige Geestkapel. Een kijk op de evolutie van de bewoningsgeschiedenis in de Kattestraat te Aalst (prov. Oost-Vlaanderen), *Archeologie in Vlaanderen* 3, p. 299-329.

Sevenant M., Menschaert J., Couvreur M., Ronse A., Antrop M., Geypens M., Hermy M. & De Blust G. 2002, *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten*.

S. De Smet, W. De Maeyer & B. Cherretté 2018. *Aalst Pierre Corneliskaai. Archeologienota – 2018J70*. SOLVA Archeologierapport 162, Vlierzele.

Van Nuffel P. 1914, *Historiek der Oude Straten, Markten, pleinen en gebouwen der stad Aalst met sagen & vertellingen*, Aalst.

3.2 WEBSITES

Laatste raadpleging op 3/8/2020

<https://www.dov.vlaanderen.be>

<https://www.geopunt.be>

<https://inventaris.onroerendergoed.be>

<https://geo.onroerendergoed.be>

<https://maps.google.be>

<http://www.cartesius.be>

<http://cai.onroerendergoed.be/>